

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 1C0181

EDUCATION SCIENCES

Received: January 2010

Accepted: July 2010

Series : 1C

ISSN : 1308-7274

© 2010 www.newwsa.com

Mustafa Gündüz

Firat University

mgunduz@firat.edu.tr

Elazig-Turkey

**TÜRK EĞİTİM TARİHİNE KATKILARI BAKIMINDAN MİHRÂB DERGİSİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

ÖZET

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sırasında toplumsal ve siyasal alanların yeniden oluşturulmasında farklı düşünceler II. Meşrutiyet döneminde çoğalmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında hemen her alanda sisteminin nasıl olacağına yönelik görüşlerden yalnızca biri, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının projeleri hayata geçmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren özellikle eğitim ve bilim alanında pozitivist ve pragmatik esaslar benimsenerek, bu felsefelerin öngördüğü bir eğitim ve bilim zihniyeti hayata geçmiştir. Ancak bu tek bakışlı belirlemeye karşı gelerek farklı eğitim ve bilim felsefeleri de önerenler olmuştur. Bunlardan biri de önce *Dergâh* dergisi çevresinde sonra da *Mihrâb* dergisi etrafında toplanan aydınlardır. Derginin temel karakteristiklerinden ve tartışma alanlarında biri eğitim ve bilimdir ve bu konuda hayli önemli katkılar sağlamıştır. Bu yazıda bu güne kadar eğitim cephesinden incelenmeyen derginin, eğitim yazar ve yazıları, temel iddiaları ve tartışma konuları üzerinde analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Tarihi, Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, Pozitivist eğitim, Bergsonizm, *Mihrâb* Dergisi, Eğitim ve Bilim Dergileri.

**A REVIEW ON THE MIHRÂB JOURNAL IN TERMS OF CONTRIBUTIONS TO HISTORY
OF TURKISH EDUCATION**

ABSTRACT

During the transition from Ottoman to the Republic, different ideas and offers which re-creation of social and political areas was increased especially in the Second Constitutional Monarchy Period. As to after the establishment of the Republic, only one for the opinions of Mustafa Kemal and close friend's project have passed to the life. Others have disappeared over time.

That the pragmatic and positivist philosophic life was adopted especially education and science areas after the establishment of the Republic. But, some one proposed different education and science philosophy according to this one eyed-determination. One of them is journal that gathered intellectuals before around the *Dergâh* and after *Mihrâb* Journal. Whereas, one of the basic characteristic's and debate subject is education and science. In this paper, up to this day not taken from the front of education, this journal will be examined in term of education writers and papers, basic claims, philosophies and subject of debate.

Keywords: History of Turkish Education, Republic Era's Education, Positivist Education, Bergsonizm, Education and Science Journals.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

II. Meşrutiyet'in basın ve yayım alanındaki zengin mirası Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Öyle ki, II. Meşrutiyet'in en belirgin fikir hareketlerinden Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık bir şekilde 1920'lerden sonra da varlığını sürdürmüş ve *Türk Yurdu*, *İçtihad*, *Sebilü'r-Reşad*, *Yeni Mecmua*, *İslâm Mecmuası*, *Muallimler Mecmuası*, *Milli Tettebbular Mecmuası*, *İçtimaiyat Mecmuası* gibi dergiler farklı isimler ve kadrolarla yayımlanmaya devam etmiştir. Bunların yanında erken Cumhuriyet döneminin önemli süreli yayınları arasında *Aydınlık*, *Dergâh*, *Mihrâb*, *Anadolu*, *Meslek*, *Hayat*, *İş*, *Kültür Haftası*, *İnsan*, *Kadro*, *Ülkü* vd. önde gelen dergilerdir. Bu dergilerin hemen hepsinde belirgin bir biçimde yeni kurulacak olan devletin ve oluşturulacak olan toplumun eğitim dinamiklerinin hangi model üzerine olacağı ve hangi felsefeler üzerine inşa edileceğine dair şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Bu dergilerden birisi de *Mihrâb*'dir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Mihrâb 1921-1924 yılları arasında çıkan ve dönemin en önde gelen aydınlarını bir arada toplayan *Dergâh* dergisinin yerine geçen bir yayın görünümündedir (Çınar, 2003). Her ne kadar yayın kadrosu bakımından *Dergâh*'tan daha zayıfsa da tartışılan ve sürdürülen konular arasında büyük benzerlikler vardır. *Dergâh* çok daha genel, siyasî ideolojik, felsefî ve edebî bir kimlikle yayın yapmasına karşılık, *Mihrâb*'ın temel yayın ilkesi ilmî, felsefî tasavvufî ve sosyal bir yol izlemek olmuştur. "Dergide Mehmet Emin, Mustafa Şekip ve İsmail Hakkı Gökâlp'in sosyolojik felsefesine karşı çıkarken özellikle Henry Bergson, Emile Boutroux ve William James'in görüşlerini, yani evrimciliğe ve zihinciliğe karşı anti-entelektüalizmi savunmuşlardır" (Ülken, 2001: 376). "*Dergâh*'la başlayan modern felsefenin görüşüyle Doğu dünyasının gerçek değerlerini ortaya çıkarmak (Hilav, 1992: 384)" amacı *Mihrâb*'da iyice belirlenmiş, çağdaşlaşma yönünde yeni bir çıkış noktası arama çabaları Doğu-Batı karşılaşması halinde gündemini korumuştur. Derginin en önde gelen ismi Memet Emin Erişirgil, (Bundan sonra M. Emin) "pragmatist düşüncenin en olgun ürünlerini *Dergâh*'ta ortaya koymaya çalışmış, *Mihrâb*'da bu yöndeki çalışmalarını geliştirerek kendisi için en uygun ortamı bulmuştur" (Toprak, 1984: 31). Aynı zamanda *Mihrâb*'ın önemli özelliklerinden biri de, *Anadolu mecmuasında* işlenen memleketçilik meselesinin *Mihrâb*'ta da işlenmesidir (Oral, 2006: 19). Adı geçen derginin okuyuculara tanıtımı yapılırken: "*Anadolu mecmuası* şimdiye kadar pek mühmel bırakılmış olan bir Anadolu'yu mevzu'u ve tetkik ittihaz ediyor. Bu itibarla Türklerin büyük bir ihtiyacına cevap olacak demektir" (S.K. 1340a:423), *Anadolu mecmuası* bir yıldız gibi, ufk-u irfanımızda ahz ü mevki etti" (Şeref Kazım, 1340; 352) diyerek söz konusu dergi ile ortak temalar etrafında birleştiklerinin haberi verilmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet idaresinin nasıl büyük sorunlarla karşı karşıya olduğunu, "inkılâp geçiren milletler, vatanında muhacir olmuş insanlara benzerler. Yoluna istikamet vermek gibi ağır bir yük altındadırlar" (Mihrâb, 1339: 2,3) ifadesiyle belirttikten sonra, "garâin-i kirama şu ciheti de arz edelim ki, bu sütunlarda daima orijinal mevzulara temas edeceğiz" (Mihrâb, 1340: 20) diyerek, okuyucularına *Mihrâb*'ın önemli konular üzerine yazılar yazacağına, tartışmalar yapacağına dair söz vermiştir.

Mihrâb, yeni kurulan devletin 'sevgi ve aşk temelleri üzerine inşa edilerek, bunun temel mayasının ilim felsefesi olması gerektiğine inanan bir grup aydın' tarafından çıkarılmıştır. Derginin yazarlarına bakıldığında daha sonra farklı görev ve yetkilerle sıkça adlarını duyuracak olan kişilerden oluşmuştur. *Mihrâb* yaklaşık iki sene kadar yayımlandıktan sonra kapanmıştır. Ancak burada yazarların pek çoğunun daha uzun süreli bir dergi olan ve erken Cumhuriyet dönemi sosyo-kültürel

ve siyasi hayatında hayli önemli yeri olduğu kabul edilen *Hayat* (Uçman, 1998: 12; Bakırcıoğlu, 1981: 171,2; Işık, 2007) dergisi etrafında bir araya gelmişlerdir. Derginin temel felsefî mücadelesi (Erbay, 2005) tarafından şu şekilde belirtilmektedir.

Türkiye’de maddeci ve ruhçu görüşlerin mücadele bağlamında ruhçu dünya görüşüyle yayın hayatına başlamış, bir imparatorluğun tasfiyesi, aynı zamanda Cumhuriyet’in ilanı ve girilen yeni bir yolun kavşak noktasında modern hayatla geleneğin birbirini tamamlamasını sağlama eğilimi taşımıştır. Siyasal ve soysal olayların gelgitleri arasında yürümeye, büyümeye çalışan dergi ikinci yılına yeni ve dopdolmuş bir yayın politikası ile girmişse de okuyucu ve abonelerin gerekli ilgiyi göstermemeleri sebebiyle yayın hayatına son vermiştir (Erbay, 2005: 29,30).

Mihrâb’da yayınlanan yazılara bakıldığında farklı konularda, çeşitli kesimler değişik görüşlerini burada ifade olanağı bulmuştur. İki farklı görüş bir biri aynı dergide tartışma imkânı bulmuştur. Dergide sadece felsefe ve düşünce ile ilgili yazılara yer verilmeyle kalınmamıştır. Ayrıca tarih, tıp, coğrafya, edebiyat, şiir, roman vb. gibi konular da yer almıştır. Bu konularda yazı kaleme alan yazarlardan bazıları şunlardır. Necip Fazıl’ın gençlik yıllarındaki şiirlerinden bazı örnekler bulunmaktadır. Ahmet Kuddûsî, Hilmi Ziya[ülken], Fahrettin Osman, Behçet Rüşdi, M. Sıtkı, Hasan Âli, İsmail Nabi, Kadri Reşid, M. Şeref gibi isimler güncel konular ve edebiyat üzerine yazmışlardır.

Derginin devamlı yazarı olan ve önemli kalemleri olarak görülen, Yusuf Ziya [Yörükân](Bundan sonra Y. Ziya), Mustafa Şekip ve M. Emin başta gelir. Mustafa Şekip Özellikle İslâm başlığı altında İslam’la ilgili bilgiler vermektedir. Yine M. Emin güncel meselelerle ilgili fikrî görüşlerini entelektüel tarzla ifade etmektedir. Y. Ziya ise özellikle İslam felsefesi ile ilgili konularda yazılar yazmıştır. Dergi yazarlarından İzmirli İsmail Hakkı, M. Ali Aynî, M. Emin, Mehmet Şerafettin [Yaltkaya], Mustafa Şekip, Y. Ziya, Babanzâde (Er, 1990) gibi isimler Daru’l-Fünun İlahiyat Fakültesi hocalarındandır.

Dergide İslâm düşüncesi üzerine kaleme alınan yazılar genel olarak tartışma üslubunun dışındadır ve öneri ve teklif niteliğindedir. Yalnızca İzmirli İsmail Hakkı ile Şeyh Saffet arasında bir tartışma olmuştur. Diğer makaleler de tartışmadan uzak bilgilendirme amacı esas alınmış görünmektedir. Dergide özellikle kelâm tarihi ile ilgili İbn Tufeyl’in *Hayy b. Yakzân*’ın tercümesine yer verilmiştir. Y. Ziya da Sühreverdi’nin felsefî görüşleri üzerinde uzun uzadıya durmuştur. Yine *İbn Haldun’un İctimaiyatı* üzerine Ziyaeddin Fahri’nin makalesi dikkat çeken diğer incelemelerdendir. Temel görünüm ve yazı özellikleri bakımından *Mihrâb*:

Resimsiz, siyasetten bahsetmeyen, ağırlıklı olarak felsefî yazılar ihtiva eden, şiir, deneme, tercüme, roman, tıp, tarih, coğrafya, kelâm, etnoğrafya, ahlâk, sosyoloji, psikoloji gibi konularda darülfünun eksenli akademik yazıların yoğun olduğu bir dergi hüviyetindedir. Bu hüviyet Türkiye’de Doğu-Batı, eski-yeni, madde-ruh mücadelesinin yoğun bir şekilde sürdüğü, yaşanan olayların yorumlanması ve yeni bir yapılanmanın nasıl bir yol takip edeceği devrin münevverleri tarafından olayların nasıl ele alındığı noktasında derginin önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. Dergide yer alan isimler de hem o yıllarda hem sonraki dönemlerde alanlarının tanınmış şahsiyetleridir (Erbay, 2005: 30).

Mihrâb’ın çıkmaya başlamasından itibaren sürekli olarak mesul müdürü: Ağa Mazlum’dur. Dergide kitap tanıtımlarının yanında Avrupa’da çıkan dergi tanıtımları da yapılmıştır. Örneğin, *The Journal of the Royal Asiatic Society* dergisi tanıtılmış kısa bir değerlendirme yapılmıştır (Mihrâb, 1339: 63). Ayrıca, *Maarif-i Umumiye Mecmuası*, *Milli Mecmua*, *Yeni Kafkasya* (Mihrâb, 1339: 64), *Sebilü’r-Reşad*, *Anadolu Mecmuası*, *Nisvan Mecmuası* gibi dergiler de tanıtılmış ve okuyuculara tavsiye edilmiştir.

15 Teşrin-i Sâni 1339'da (15 Kasım 1923) çıkmaya başlayan derginin alt başlığı, 'ahlâki, içtimaî, felsefî, tarihî, edebî mecmua'dır. İlk Başta 15 günde bir çıkan dergi, 15. sayıdan sonra ayda bir çıkmaya başlamıştır. 15-16, 18-18, 19-20 ve 21-22. sayılar tek nüsha halinde birleştirilmiş olarak çıkmıştır. 23 sayıdan sonra ise derginin hacmi biraz daha genişletilerek ayda bir, neşredilmeye başlanmıştır. Toplamda 28 sayı çıkan derginin son sayısı 1 Nisan 1341 (1925) tarihini göstermektedir.

İçerisinde dönemin ve Türk Eğitim tarihinin genel konularıyla ilgili pek çok yazıya yer verilmesine karşın bu güne kadar ulaşabildiğimiz kadarıyla *Mihrâb* eğitim açısından bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Üzerine yapılan iki araştırmadan biri basın tarihi, diğeri de din ve batılılaşma konusu üzerinedir (Ercan, 1997; Akbaş 2001). Bu makalede *Mihrâb* dergisinin, ortaya koyduğu eğitim görüşleri ve Türk eğitim tarihine katkıları incelenmektedir. Araştırmaya konu olan *Mihrâb* dergisi felsefe ve eğitim felsefesi tartışmaları, eğitim tarihi ve medreseler üzerine tartışmalar, tespitler ve öneriler gibi başlıklar altında incelenmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMALAR (FINDINGS AND DISCUSSIONS)

3.1. Felsefe ve Eğitim Felsefesi Tartışmaları

(Education and Educational Philosophy Discussion in the *Mihrâb*)

Mihrâb dergisinin eğitim noktasında en çok üzerinde durduğu ve önemseydiği konuların başında felsefe gelir. Hem eğitim kurumlarında okutulmayan hem de aydınlar arasında fazla itibar görmeyen felsefeden dert yakınılır. M. Emin bu gerçeği, "birçok bakımdan züğürdüz. Ancak işin daha da acısı, münevver tabakanın da hiçbir terbiye-i felsefe almaması"(M. Emin, 1340a: 466)sözleriyle dile getirir. II. Meşrutiyet senelerinden itibaren Türk eğitim sisteminde ve toplumsal hayatında felsefenin ciddiye alınmadığına yönelik eleştiriler hep vardır. Türk gençliğine sürekli olarak çalışmak, okumak, dinç olmak, ölmek için değil yaşamak için mücadele etmek gerektiği konusunda çağrılarda bulunan Abdullah Cevdet bir yazısında, "doğrudan doğruya hayat ve saadete hizmet ve faydası olmayan hiçbir bilgiyi kafanıza sokmayın"(A. Cevdet, 1931: 5524) der. Bu ifadenin ne kadar pragmatist bir felsefî içeriğe sahip olduğu açıktır. Biraz daha ileriye giderek: "Bize doğru olan değil, müfîd olan lâzımdır"(A. Cevdet, 1330: 106) cümlesi aslında eğitim felsefesinin ne olması gerektiğine açık bir işarettir. Tam da bu konuda Yusuf Akçura ile Mehmet İzzet arasında geçen bir anekdot şöyledir: "Hiç unutmam, henüz tahsilde iken bir tatil esnasında İstanbul'a gelmişim. Bir iyi tesadüf sayesinde Yusuf Akçura Bey'i tanımaya muvaffak olmuşum. Bana hem sert, hem sevimli bir tavırla: 'ne tahsil ediyorsunuz?' dedi. 'Felsefe' cevabını alınca hükmünü kat'iyetle ifade etti: 'Bize filozof değil, demirci lazım'"(M. İzzet, 1928: 5). Buradan hareketle, Şerif Mardin *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*(Mardin, 2001: 14) önsözünde Osmanlı'dan beri felsefesizliğin de etkisiyle toplumda, yalınkat bir pragmatizmin hâkim olmasının aydınlarda nasıl tezahür ettiğinden bahseder.

Eğitimde felsefe yokluğu ve yol açtığı sorunlar üzerinde *Mihrâb*'da en çok M. Emin, Mustafa Şekib ve Mehmet Ali Aynî durmuştur. Bunlar içinde M. Emin önemli bir isimdir ve gerek bu dergide gerekse daha sonra *Hayat Mecmuası*nda bu konuda yaptığı tartışmalar ve bürokraside aldığı görevler sayesinde verdiği kararlar ile Türkiye'de eğitimde felsefe derslerinin yer almasında büyük katkıları olmuştur(Kafadar, 2002). 1920'lerden itibaren Batılı aydınlardan yaptığı çevirilerle pragmatizmin Türkiye'ye girişinde Avni Başman ile birlikte önemli isimlerden biri olarak sayılmaktadır(Ülken, 2001: 427). Pragmatist görüşlerini öncelikle *Dergâh*, ardından *Mihrâb*, daha sonra da *Hayat Mecmuası*nda dile getirme imkânı

bulmuştur. Bu arada Talim Terbiye Kurulu başkanlığı yapmış, ilköğretim programını hazırlayarak, eğitimde pragmatizmin temellerini atmıştır. Onun Kant'tan başlayarak, Bergson ve sonrasında da Renouvier'le devam eden felsefî anlayışında *Mihrâb* önemli bir görev üstlenmiştir.

Bilindiği üzere, 1925'ten sonra liselerde felsefe, sosyoloji, mantık ve estetik dersleri okutulmaya başlanmıştır. Bunlar içerisinde felsefe derslerinin okul kitapları çoğunlukla M. Emin tarafından yazılmıştır. M. Emin 1925'lerden sonraki kültürel gerilimlerin baş aktörlerinden biridir; din ve laiklik, eğitim felsefesi, yabancı okullar ve ders programları gibi konularda sürekli gündem belirleyen biri durumundadır. Örneğin 1928'den itibaren tartışılmaya başlanan din ve laiklik ve dinin millileştirilmesi tartışmasında M. Emin'in görüşlerine vurgular yapılmıştır. Laik cumhuriyette, din meselesinin tartışılacak bir konu olmaması gerektiğini belirterek, olgunluk çağına ulaşmış birinin istediği inancı seçebileceğini söyler ve şöyle ekler:

Ama unutmamalıyız ki, her din bir idealdir ve her ideal de tatmin edilmeye susamış bir aşktır. Protestan olan bir Türk genci ruhunun susamışlığını Türkiye'de Türk toplumu içinde tatmin edemez, gözlerini büyük Protestan toplumlarına çevirir. Türk gençlerinin nazarı ise kendi toplumlarına çevrilmiş olmak lazımdır. Ve verilen terbiye bunu sağlamakla mükelleftir (Durukan, 1991: 278,9).

M. Emin'e göre yabancı mekteplerin manası yabancı kültürdür. Yabancı lisanı, yabancı millî mefkûresi, yabancı dini' Erişirgil çocukların bu telkinlere kapılma nedenlerini de şöyle açıklar: yabancı mekteplerin fitraten daha hassas ve daha romantik ruhlu genç kızlar üzerindeki tesirleri daha nüfuz edicidir. Madonna görünüşlü, Madonna konuşumlu sör ile Meryem tavırlı, Meryem edalı mis, yaşının gereği hayalperest ve ideal arayan genç Türk kızının ruhunu kolaylıkla avlayacak derecede caziptir. Erişirgil bu okulların bir zararının da 'kozmpolit ve yabancı hayranı' bir üst sınıf yaratmak olduğunu belirtir (Koçak, 2002: 371).

M. Emin'in okullardan ve ders programlarından önce ilim dünyasında felsefî çalışmaların azlığından şikâyet eder. *Sürûr* (M. Emin 1340e) başlıklı yazıda da insan eylemlerinin temelinde bulunan mutluluk ve bunun kişi ve zamana göre çeşitlerine değinmiştir. Hızlı değişen bir dönemden geçildiğini hatırlatarak bu değişimin sağlıklı olması gerektiğini aksi halde daha büyük mutsuzlukların ortaya çıkabileceğini söyler. Burada dikkatli bir şekilde medeniyeti oluşturan unsurlara değinen M. Emin medeniyetin manevî cephesini hem asıl cephe sayar hem de bundan vazgeçilemeyeceğine vurgu yapar:

Medeniyet terakki ile teellüm ise, insanın kemâl-i tekarrübüne delalet edecek olan sürurları da arttırmalıdır. Hakiki medeniyetin mi'yârı budur. Medeniyet sahasında bizde, süratli hatveler atmaya mecburuz. Fakat müesseseleri değiştirirken dikkat etmeliyiz ki, hakiki terakkiyât mi'yârı olan süruru kalplerde azaltmayalım. Çünkü medeniyetin bir maddî cephesi vardır. Münhasıran onu taklid edecek olursak, asıl manevî ciheti göremeyiz. Halbuki medeniyeti yükselten bu manevî cephe, bu hürriyetin tabiiyete galabeye cehdi el-hasil mefkureler gaye-i kemaller peşinde koşmanın tevlid edeceği sürûrdur. Medeniyet yolunda giderken bunları azaltmayalım (M. Emin 1340e: 290).

M. Emin Tanzimat ile başlayan batılılaşıma dönemini aslında 'hazımsızlık devri' olarak görür. Birkaç asırdan beri Batının ilmi ve felsefî eserleri ile karşı karşıya olunmasına karşın, batı dillerinden birini iyi derecede bilen ve kullanan, ilmi ve felsefî eserlerini okuyan ve üzerinde inceleme yapan araştırmacıların meraklıların çıkmadığını söyler (Ortaylı: 2007, 29). Bu sebepten dolayı Batılıların anladığı anlamda ilmi ve felsefeyi hazmetmiş ve felsefî konuları hakiki anlam ve içeriği ile görebilecek âlimler ortaya çıkmadı der. "Garbın ilmi

eserleriyle temas edeli hayli zaman olduğu halde niye bizde hakiki manada âlimler yetişmedi?" (M. Emin, 1339b:11) sorusunu sorar.

Bu sorunun cevabını da şöyle açıklar: 'Batının ilmi ile ilk defa karşılaşanlar, onu sırf bir zihni mesele ve merak olmaktan çok işe yararlık ve meselelerin çözümünde kullanılacak bir araç olarak gördüler. Bu insanlar ilmî bir zihniyete sahip değillerdi ve aynı zamanda da zihinleri çağın büyük buhranları karşısında boşulmuş durumdaydı. Bu durumda ilim zihniyetini sağlıklı bir şekilde almaları mümkün değildi.' Ona göre temel meselelerden biri de şüpheciliğin (scepticisme) gelişmemiş olmasıdır. Çünkü şüphecilik ile amel arasında tam bir tezat vardır. Oysa ilim şüphecilikten arındırılmaz. Ona göre biz ilmin usulüne vakıf olmaktan ziyade sonuçlarına ve verdiği faydalara önem verdiğimiz ve o sonuçları 'kural' gibi bildiğimiz için, geçmişteki eserlerin hakiki kıymetini de takdir edemiyoruz. Netice olarak "bizde âlim yetişmemesinin, âlim namı altında yanlış telakkilerin yapılmasının batını sebebi; bu günkü ilmi kavrayabilecek bir kabiliyet-i zihniye iktisab edemememiz"dir (M. Emin, 1339b: 12). M. Emin bu sebepten dolayı 'batının ilmini hazmedemiyoruz' der. Ona göre bizi bu hazımsızlık derdinden kurtaracak en önemli çare felsefe olacaktır. Bunu şöyle ifade eder:

Ne vakit, ilimle ıstikâl edecek olanlar bir terbiye-i felsefe iktisab eylemeye lüzum görür, ne vakit intisab eylediği ilmin felsefî cihetlerine bakabilecek melekeyi iktisab eyler ise o zaman âlim olmak istidadına sahip olur. Bunun içindir ki felsefe tedrisatına ehemmiyet veriyorum. Felsefe zihin için bir terbiye vasıtasıdır, ilimleri kavrayacak bir istidat uyandırır (M. Emin, 1339b: 16).

M. Emin'e göre gerek eğitim sisteminde gerekse entelektüel dünyada tam bir 'felsefe züğürtlüğü' söz konusudur. Ona göre felsefe eğitiminin önemi şurada yatar: Felsefe eğitimi, bir derste her hangi bir şeyi kesin bir şekilde öğretmez belki, ama dimağı yoğurur, ona hususi bir terbiye ve görüş kazandırır. "İşte insan için kıymetli olan budur. Benim de münevver tabakada görmek istediğim böyle bir dimağ böyle bir terbiyedir" (M. Emin, 1340a: 465; Ayrıca bkz.: Erişirgil, 1957; Kafadar, 2002). Ancak ona göre hem aydın kesiminde böylesi bir kaygı yoktur, hem de okullarda yoktur. Özellikle öğretmen adaylarına bazı eğitim öğretim metodunu öğretmekle, eksiklerimizi gidermeyi düşünüyorsak, bu tamamen bir yanılgıdan ibarettir. Eğitimdeki temel sorunun felsefesizlik olduğunu belirten M. Emin, çareyi de şöyle açıklar: "Orta tedrisata hakiki muallim yetiştirmek istiyorsanız, ona terbiye-i felsefe veriniz. Yani, gençlik nedir?, alelittlak insanlık nedir? Müspet ulum nedir? İnsanlar şu veya bu mefkûre arkasında ne için koşuyorlar? Beşeriyet neyi ister? Nereye doğru gidiyor? Bu sualler üzerine düşündürmeye alıştıranız" (M. Emin 1340a: 466). Yazara göre şimdinin gençleri düşünce vadisinde çok korkaktır. Şimdiki gençler bir türlü yüksek felsefî konuları düşünmek cesaretini ve ihtiyacını duymuyorlar. Oysa 'medrese döneminde hiç olmazsa Allah meselesi, din meselesi, bütün kalbimizi yakan bir akide halinde idi. Onun üzerinde ateşli ateşli, için için düşünülürdü' diyerek bir kötüye gidişin de işaretlerini verir.

M. Emin bu konuda "terbiye-i felsefe liselerin bence en mühim gayelerinden biri olmalıdır diyerek", kesin bir şekilde, Cumhuriyet'in kuruluşunun ikinci yılında liselerde felsefe eğitiminin büyük önem arz ettiğini açıklar. Ona göre, "felsefî tefekkürâtı gençlere en ziyade sevdirecek vasıtalarından biri de edebiyattır. İlimde, hayatta, içtimaiyatta, bir hareket uyandırmak istiyorsak kafa darlığını gidermeliyiz. Bunun çaresi felsefe sahasında dimağları düşündürmeğe çalıştığımızdır" (M. Emin 1340a: 467). Onun bu gayretleri çok yakın bir gelecekte karşılık bulmuş ve gerçekleşmiştir. Liselerde felsefe dersi erken Cumhuriyet döneminden itibaren okutulmuştur. Bu da *Mihrâb*'da

tartışılan eğitim konularının toplumsal ve siyasal hayatta karşılık bulduğunun bir göstergesidir.

Bunun yanında memleketteki felsefe çalışmaları ile yakından ilgilenen M. Emin felsefî konularda ortaya çıkmış yeni eserleri de inceleyerek tanıtmıştır. 1924'te iki önemli felsefe çalışmasının ortaya çıktığını belirten M. Emin, bunlardan birinin Mustafa Şekib'in *Bergson'un Konferansları* diğeri de Hamdi Efendi (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır)'nin Paul Janet, Gabriel Séallies'den (Janet, 1978) tercüme ettiği eser ve esere yazdığı uzun önsözdür. *Mihrâb*'da Mustafa Şekib'in tercümesini değerlendiren M. Emin, okuyucularına "eseri dikkatli bir şekilde incelemelerini" (M. Emin, 1339a: 67) salık vermiştir. Başka bir dergide de Hamdi Efendi'nin tercümesine büyük övgüler yapmış ve okuyucularına söz konusu kitabı tanıtmıştır (M. Emin, 1923; Kılıç, 1993:45).

Felsefe'nin yanında dergide sosyolojiye de önem verilmiştir. Özellikle Ziyaeddin Fahri[Fındıkoğlu]'nun İbn-i Haldun ve sosyolojik görüşü üzerine yazdıkları bu bağlamda önemlidir. Fahri, İstanbul Darülfünunu'nda Buckle'nin verdiği bir konferansta Montesquieu'ya yapılan atıfların ve yüceltmelerin yersiz olduğuna kanaat getirerek böylesi bir yazı dizisine başlamıştır (Z. Fahri, 1340a: 572). Ona göre, 20 asrın sosyoloji ilminin konularına ilk temas eden Montesquieu değil İbn-i Haldun'dur. O bu ilmin ilk tohumlarını atmıştır. Bu bakımdan sosyoloji ilminin kurucusu olarak kabul edilebilir. Yazının devamında, veraset ve toplumsal çevre (Z. Fahri, 1340a: 649), daha sonra da, İbn-i Haldun'un toplum ve siyaset görüşlerine değinilmiştir (Z. Fahri, 1340b: 775). Mehmed İzzet'in Türkçeye yeni tercüme edilen *İçtimaiyat* adlı eseri eleştirilmiştir. Burada dikkati çeken hususlardan biri, yazar tarafından içtimaiyatın çok önemli bir ders olarak kabul edilmedi. Yazara göre (Aynî, 1340a: 705) bu kadar önemli ilim şubesi liselerin programlarına kadar inmiş ancak yerli bir kitap yazılmamıştır. *Mihrâb* hem geçmiş birikimin ve önde gelenlerin tanıtılması hem de farklı toplumsal ve felsefî görüşlere yer vermesi bakımından bu konuya yer vermiş olmaktadır.

3.2. Eğitim Tarihi ve Medreseler Üzerine Tartışmalar, Tespitler ve Öneriler (Discussion, Determination and Suggestions on the Madrasah and History of Education)

Mihrâb'da üzerinde durulan önemli eğitim konulardan biri de medreseler, tekkeler, Enderun ve yeni kurulan İlahiyat Fakültesidir. Derginin çıkmaya başlamasından yaklaşık dört ay sonra medreseler 3 Mart 1924'te Tevhid-i tedrisat kanunuyla kaldırıldı ve İstanbul'daki Darü'l-Hilâfeti'l Âliye Medreseleri yerine İlahiyat Fakültesi kuruldu. Bura sürecin hem öncesinde hem de sonrasında dergide konuyla ilgili yazılar yayımlanmıştır. Tevhid-i tedrisat'tan önceki yazılar, medreselerin sorunları ve ıslah çareleri üzerine yoğunlaşmışken, sonrasında çıkan yazılar, yapılan inkılâbın hayırlılığı, İlahiyat Fakültesinde okutulan ilimler ve Müftüoğlu Ahmed Hikmet'in medrese tarihine ilkin uzun ve önemli yazısından oluşmaktadır. M. Emin medreselerin tarihi, temel sorunları ve düzeltme önerisi içerikli yazılarıyla (S.2,5,6), Ahmet Hikmet de 'On Birinci Asrı Hicride Türk Menâbi-i İrfanı' başlıklı yazısıyla (S. 19-20, 21-22, 24) medreselerin asırlar içerisinde oluşturduğu birikime değinmişlerdir. Burada medreselerin önem ve özgünlüğüne ve gelinen noktadaki durumun geçmişten farklılığına ve aslında söz konusu kurumun tarihi ve toplumsal misyonunu kaybettiğine vurgu yapmışlardır.

M. Emin Tevhid-i tedrisat öncesi yazılarında, medreselerin mevcut durumun içinde bulunulan zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına hizmet veren bir kurum olmaktan çıktığını söyler (M. Emin, 1340b: 130). Ancak toplumun sağlıklı bir şekilde devamı için de bu kurumlara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla buralarda ciddi bir değişim ve dönüşüme ihtiyaç vardır. Eğer

gerekli düzenlemeler yapılabilirse, bu müesseseler memlekette hizmet ifa edebilir, aynı zamanda geliştirilebilirse yaşama imkânı bulabilir. Aksi halde hayatta kalmasına imkân görünmemektedir. Zaten bu şartları taşımayan kurumlar kendiliğinden ölüme mahkûmdur. Medreseler de bu şartlara uygun olursa topluma faydalı olabilir ve yaşayabilir. Ona göre medreseler kendilerine bir çalışma ve fonksiyon alanı yaratmak durumundadır. Bu saha, "asâr-ı maziye ve diniyemizi tetkik edebilecek bir zümre yetiştirmektir" (M. Emin, 1340b: 131). Buna göre, M. Emin, medreselerin temel çalışma alanlarının geçmiş zamanın dinî akidelerini araştırarak bir araştırmacı gurubu yetiştirmek olduğunu iddia eder. Aynı zamanda bu kurumların başına bilimsel metotları bilen kişiler getirilmelidir. Görüşlerini şöyle sürdürür:

Medreseler yaşayacaklarsa behemehâl tedrisatta bir inkılâp lazımdır. Bu inkılâp vücuda gelmedikçe hakk-ı hayat yoktur. Hakk-ı hayat olmayan müesseseleri yaşatmak da kimsenin elinde değildir. Bunun için medrese başlarına ilm usullerinde vücuda gelen ve inkılâpları bilhassa bunun ruh-ı mahiyetini bilen adamlar geçmelidir. Başka türlü bu müesseseler devam edemez(...). Bu mülâhazat benim medreseler hakkındaki kanaatimi hulasa ediyor. Ben ne bir takım liberaller gibi, medreselerin hemen kaldırılmasına taraftarım, ne de muhafazakârlar tarzında şimdiki halinde devamını isteyebilirim. Zaten bu halde devamını istemekte bi'n-netice zamanla kalkmasını talepten başka bir neticeye varmaz. Ben diyorum ki medrese ruhunda bazı eski iyi terbiye ve an'nelerimizi muhafaza etmesi itibariyle kıymetlidir. Asâr-ı maziye ve diniyemizi tetkik edeceği için faidelidir. *Elverir ki şeklen değil, ruhen bir inkılâb-ı tahavvüle uğrasınlar* (M. Emin, 1340b: 131).

Görüldüğü üzere yazar, medreselerin felsefî yapısının, daha doğrusu ruhunun değiştirilmesini istemektedir. Bu sözler medreselerin kapatılmasında birkaç ay önce *Mihrâb'*da dile getirilmiştir. M. Emin'in dikkat çektiği konu oldukça önemlidir. Medreselerin, bilgiye, bilginin kaynağına ve üretim şekline ve bilginin meşruiyetine olan bakış usulüyle, M. Emin'in kast ettiği, batılı anlamdaki bilgi, bilim ve bilgi üretim şekli, kaynağı ve insanlık için kullanım meşruiyeti arasında bir farklılık söz konusudur. Bu derin farklılığı derginin aynı sayısında Hadi'nin '*Şark ve Garb'*, başlıklı yazısında da açık bir şekilde görmek mümkündür. Söz konusu yazıda, Şark ve Garb zihniyetinde hak, hürriyet, yaşama, gibi kavramların ontolojisi Batı dünyası ve Doğu dünyası gerçeklerinden sorgulanarak aradaki temel farklara değinilmiştir. Tam anlamıyla batılı bilgiyi hayatın merkezine yerleştiren bir devlet ve toplum anlayışının hâkim olduğu bir zaman ve zeminde medreselerin yok olması artık mukadder gibi durmaktadır. Oysa II. Meşrutiyet'ten itibaren medreselerin ders programlarında inanılmaz değişimlere gidilmiştir (Sarıkaya, 2001). Ancak kimsenin neticeyi beklemeye vakti ve sabrı yoktu.

M. Emin bu yazısında medreseler ile ilgili önemli bir konuya daha değinmektedir. "Medrese ıslahatına pişvâ olan iki fikrin esası olarak, bu kurumlardaki tedris usulünden ziyade ilme bakış ve ilim zihniyetinin olduğunu belirtir. Ona göre medresede eksik olan "usul-i tedris değildir. Eğer tedris usulünde talebeye öğretme tarz ve vetirelerini kast ediyorsak, şimdiye kadar medreselerde müteâmil olan usul ekser medreselerimizin ilimden anladığı manaya tamamen muvafıktır" (M. Emin, 1340c: 161). Buna göre, medreselerin zihniyetine göre takip edilen usul arasında bir çelişki yoktur. Asıl mesele medreselerin ilim zihniyetindedir. Öyle ki bir medreseli fıkhi bütün detayları ile bellekte ancak yeni durumlar karşısında tıkanıp kalmaktadır. Buna karşılık hukuk fakültesinde okuyanlar, fıkhi bütün detaylarına hâkim olmasalar da yeni durumlar karşısında çözümler üretebilmektedirler. Bu farklılık, hukuk usulünün, ya da usul-i fıkhi tam olarak öğretilmesi ile mümkün olmaktadır. Oysa medreselerde, "eksik olan tedris usulü değildir,

ilim telakkisidir. Asâr-ı insâniyenin nasıl tetkik edileceği ekseri medreselerce malum değildir. Bu tarz-ı hareket, böyle devam ettikçe medrese tedrisatı hiçbir semere vermeyen daima kendi üzerinde dönüp giden bir cerh halinde çabalayıp duracaktır" (M. Emin, 1340c: 163).

M. Emin'in bu görüşlerine dergideki yazar arkadaşlarından eleştiriler, hatta itirazlar gelmiştir. Faruk Kadri Bey, *Medrese* (F. Kadri, 1340, 187) başlıklı yazısında M. Emin Bey'in *Mihrâb*'ın önceki sayılarında kaleme aldığı yazısına değinerek, bu kurumların yaşayabilmesi için onun önerilerini yanlış bulmuştur. M. Emin medreselerdeki eğitim öğretim usulünün yanlış olduğunu iddia etmiş, buralarda verilen eğitimin ve üretilen bilgilerin günün ihtiyaçlarına cevap vermediğini iddia etmişti. Kadri Bey, M. Emin'in birçok tespitinin doğru olduğunu ancak, medreselerin varlığını devam ettirebilmesi için ileri sürdüğü fikirlerin geçersiz olduğunu söylemiştir. Ona göre, İngilizlerin meşhur üniversitelerinin kökenleri ortaçağa uzanırken, bu kurumlar kendilerini yenileyebilmişler ve aynı binalarda hizmete devam edebilmişlerdir. Medreselerin niçin böyle bir dönüşüme uğrayamadığını M. Emin açıklamamaktadır. Yine M. Emin, medresenin yaşayabilmesi için kendine özgü bir çalışma alanı seçmesini ve bunun da geçmiş dönemde İslam ilimlerinin araştırılması olduğunu teklif etmişti. Faruk Kadri bunun yanlış olduğunu söyler. Eğer medreseler sadece geçmiş dönemleri inceleyecek olursa, bu kendilerini inkâr anlamına gelir. Bu günün ihtiyacına cevap vermeyen bir kurum yaşayamaz dolayısıyla medreseler geçmişi bu gün için araştırmalı, sadece geçmiş dönem konuları ile sınırlandırılmamalıdır der. Bu günün gereklerine cevap üretebilmesi için medreselerde öğrenim görenlere her alanda bilgi öğretilmelidir. Ancak buradan mezun olanlar kimyager ya da mühendis değil, toplumsal sorunlara çözüm üreten bilginler, hukukçular olacaktır der.

Mihrâb'da medreseler konusuna değinen ve meseleyi tarihi bağlamı içinde ele alan uzun yazı dizilerinden biri Müftüoğlu Ahmed Hikmet'e (1870-1927)'e (Tevetoğlu, 1986) aittir ve söz konusu yazı 16. asır Türk eğitim tarihinin temel kurumları ve aralarındaki ilişkiyi anlama açısından önemli görülmektedir. Yaklaşık 30 sayfa ve üç bölümden oluşan yazıda, 16. ve 17. yüzyıllara denk gelen dönemdeki Türk eğitim ve öğretim hayatı tekkeler ve medreseler merkeze alınarak aynı zamanda Enderun tarihinin önemi de dikkate alınarak anlatılmıştır.

Ahmed Hikmet, Türklerde İslamiyet'i kabulden sonra ilim ve kültür hayatının nasıl geliştiğine kısaca değinir. Burada Halep'ten kahvenin gelişine, İngiltere'den tütünün gelişine ve kahvehanelerin bir kamuoyu olarak ortaya çıkışına önem verilmiştir. Osmanlılarda Selçuklular zamanından kalma 'menâbi-i tahsil-i resmî ve gayri resmî' iki tür eğitim öğretim hayatı vardır. Bu iki tür eğitim ortamını en iyi temsil eden iki kurum da *tekkeler* ve *medreselerdir*. Daha sonra buna bir de *Enderun* eklenmiştir.

Ahmed Hikmet ilk yazısında uzun bir şekilde tekkeler ve eğitim öğretim hayatı ile medreselerden ayrıldıkları noktalar ve benzedikleri alanlar üzerinde durur: Türk toplumun köken itibarıyla Bektaşî Türk tekkeleri, Mevlevî İnan tekkeleri ve Bedevî Arap tekkeleri gelişmiştir. Bu tekkelerde eğitim dili genellikle Farsî'dir. Müftüoğlu'na göre, aslında "medreseler ile tekkeler bir abus, diğeri beşûş iki üstat" (Müftüoğlu, 1340a: 729) gibidir. Demek istemektedir ki, aslında bu iki kurum birbirine zıt gibi görünmesine karşın aynı kapıya çıkarlar: "medrese mütemadiyen cehennem ve nâr ile tehdit ederken, tekke daima cennet didârı ile teselli eder. Biri her zaman nehî, diğeri ekseriya affederdi". Tekkelerde miskin ve pasif yapıda kul esasına dayalı bir eğitim yapıldığını belirten yazar, yüzyıllarca aynı konular etrafında tartışmaların yapıldığını belirtir ve bun konuların bir listesini verir. Ancak halkın bir şeyler öğrenmesi noktasında tekkelerin medreselere göre

daha büyük ve önemli bir görev ifa ettiklerini de ifade eder. Tekkelerdeki mesnevî ve şiir ve yazma geleneğinin, böylesi uygulamaları olmayan medreseye göre önemli üstün yönleri olduğu belirtilir.

Mevcut anlayışların tersine medreselerde zamanında geçerli ve faydalı olan bütün ilimlerin okutulduğuna değinen yazar "medreseden icazet alanların yalnızca ulum-i diniyeye mütehasıs olduklarını zannetmek abestir" der ve şöyle devam eder: "Medreseler eski zamanların darülfünunu olması hasebiyle burada her nevi mütedâvil ilimler tedris edilirdi" (Müftüoğlu, 1340b: 715). Ahmed Hikmet medreselerde okutulan ilimleri dört gruba ayırır: 1-Umum-i Diniye, ve felsefe-i diniye (kelam), 2-Hukuk ve fıkıh, 3-Edebiyat (Edebiyat-ı Arabiye), 4- Fen (Tıb, Riyaziyyât, Hey'et).

Medreselere girme şartları, ekonomileri vakıflar, imtihanlar, talebelerin günlük işleri, eğitim öğretim hayatı, mezun olanların iş imkânları, nerelerde hayatlarını devam ettirdikleri, medreselerin ve mezunlarının devlet ve toplum ile olan ilişkileri geniş bir şekilde anlatılmıştır. Medreselerdeki hiyerarşi, medrese talebeleri ve hocaları arasındaki ayrımlar ve isimleri, (danişmendlik, mülâzemet, müderrislik, mevleviyet, kadı askerlik ve meşihat namzetliği vb.) okutulan dersler, öğrencilerin geldikleri yerler ve sosyo-ekonomik düzeyleri, beklentileri, medreseler ve medreseliler ile ilgili deyimler (mülâzemet günü, ilmiye zadeğânı vb gibi), hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı medreselerinin ilk kuruluşundan 16. yüzyılın sonlarındaki görevlerini yapamaz hale gelmelerine kadar olan durum tasvir edilmiştir.

Müftüoğlu'nun yazısına bakıldığında medreseler ve tekkeler karşısında nesnel bir tutum takınmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu iki kurum hakkında yeni bilgiler vermesine karşın geleneksel görüşün dışına çıkmadığı da söylenebilir.

Müftüoğlu son yazısında (Müftüoğlu, 1340c) "Antik Yunan'dan gelen, 'yedi hür disipline göre yetiştirilen üdeba(edipler) denen kalemiye (saray kâtipleri)'nin işi dinî ahlâki idealleri estetik ve evrensel bir ifadeye kavuşturarak kozmopolitan ideali yaşatmak olan sınıfın, Abbasiler zamanında Bağdat sarayında doğmuş Fatih ve İstanbul'un fethiyle gündeme gelen kozmopolitan vizyon doğrultusunda übedanın yetişmesi için Eflatun'un *Cumhuriyet*'inden ilham alınarak kurulan" (Gencer 2008: 183) Enderun hakkında bir tarihçe yazmıştır. Enderun'un temel görevinin ne olduğunda, işleyişine, talebe seçiminden, sarayda görülen eğitim ve öğretime, okutulan derslere ve buradan yetişenlerin devlette hangi görevlerde bulduklarına dair geniş bir Enderun tarihi yazmıştır.

3.3. Din Eğitimi ve İlahiyat Fakültesi (Religion education and Faculty of Divinity)

Medreseler dinî karakterli eğitim kurumlarıydı. Ancak Tanzimat yıllarından itibaren eğitimde sekülerleşme başladı ve giderek de çoğaldı. II. Abdülhamid dönemi eğitim kurumları dünyevilik özellikleri yönüyle medresenin karşısındaydı ve bizzat devlet eliyle bu kurumlarda bir din ve ahlâk eğitimi verilmeye başlanmıştı (Doğan, 1994: Alkan, 2005). Bu uygulama bir anlamda din eğitimi ve öğretiminin devletin kontrolü altına alınması anlamına geliyordu. Cumhuriyet dönemine yaklaşıldığında ise medrese programlarında önemli değişimler yapılmış, programları tamamen değiştirilmişti. Tevhid-i tedrisat ile kaldırılmalarının ardından din eğitimi vermek devlet okullarının tekelinde kaldı. İşte bu süreçte *Mihribân* yazarları bu konuda bazı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Derginin önde gelen yazarlarından Y. Ziya, 1924'te kız ve erkek öğretmen okullarında lise ikinci sınıflara Siyer dersinin konmasını memnuniyetle karşılamış ve şöyle demiştir: "Talebede hiss-i dinîyi inkişaf ettirebilmek ve onlara dinini sevdirebilmek için bu yol fena değil" (Y. Ziya, 1340b: 788-89). Ancak yazar, Hz. Peygamberin hayatının

bütün inceliklerinin aslında bilinmesine karşın Türkçede halkın bunu öğrenebileceği bir kaynağın olmadığından şiddetle şikâyet etmektedir. Herkesin peygamberini ve dininin temel esaslarını doğru bir şekilde öğrenebileceği kaynakları, eserlerin mutlaka yazılması gerektiği belirtilir ve bu görev öğretmenlere verilir.

Tevhid-i tedrisât kanununun kabulü ile medreselerin kapatılmasının ardından dergide yeni kurulan İlahiyat Fakültesi tartışılmıştır. Daha önce değiniliği üzere, bu tarihe kadar *Mihrâb*'da medreselerin nasıl yaşatılabileceği ile ilgili tartışmalar yapılıyor, öneriler ileri sürülüyordu. Kanunun kabulünden bir hafta sonra yayımlanan yazıda bir anlamda "mukadder akıbetin" gerçekleştiğine dikkat çekilmiştir. M. Emin, "son inkılâbın en mes'ud neticelerinden biri tedrisâtın tevhidinde dair verilen karardır" (M. Emin, 1340f: 257) diyerek, hem eğitim öğretim birliğini savunmuş hem de medreselerin yerine kurulacak olan İlahiyat Fakültesinin topluma gerekli bilgileri vereceğini iddia etmiştir. Ona göre:

Medresede takip edilen usul bil'kis şuuru ve düşünce kudretini izale ediyordu... Yine medreselere devam edenler, bilirler ki, orada hiss-i dinî inkişaf etmez, belki tamamen kör itiyatlar husule geli[yordu]. Medrese tedrisatı kadar gençlerde heyecanı ve hissi imha eyleyecek vasıta az bulun[uyordu]. Medrese tahsili görenlerde ekseriyetle hissedilen cansızlık, hareketsizlik, bunun en iyi misalidir (M. Emin, 1340f: 258).

Bu ifadelerden kısmen de olsa M. Emin'in medreselere karşı görüşünde sertleşme olduğu anlaşılıyor. Biraz da daha önce söyleyemediklerini, söyleyebilme rahatlığını gösterme durumu seziliyor. M. Emin'in aradan kısa bir süre geçmiş olmasına karşın medreselere karşı olan kısmen olumsuz düşünceleri, inkılâp kanunları ile daha da katılaştığı ve daha önceki yazılarında medresenin olumsuzluklarından fazla bahsetmezken, bu yazısında ağır eleştiriler yöneltmiştir. Benzer bir durum II. Meşrutiyet'in önde gelen eğitimci yazarlarından M. Şemseddin[Günaltay]'ın medreseler ve eğitim sorunları hakkında yazmış olduğu *Zulmetten Nura* ve *Hurafattan Hakikate* adlı eserleri için de söz konusudur (Kara, 2002: 61). Artık medreseler hakkında konuşmanın, tartışmanın anlamı yoktur. Zaman yeni kurulan müessese hakkında öneride bulunma vaktidir. M. Emin de önerilerini sıralar:

Şimdi yapacağımız İlahiyat Fakültesi, ilim itibariyle bizi bu çok geri olan vaziyetten kurtaracaktır... Bu Fakülte, İslâmiyet'i, İslâm asâr-i diniyesini ilmî bir tarzda tetkik etmeyi en başlı bir hedefi addetmiştir. Böyle bir tetkik yapmayı vazife edinen bir müessese *evvelemirde* bu tetkikatin usulünü öğretecek; *saniyen* bu tetkikattan mana çıkaracak tedrisatı ihtiva eylemeli; *salisen*, talebenin bu tetkikinde lisan malumatı olmalı, yani Arabî ve Farisi ile mutlaka ecnebi lisanlarından birini öğrenmelidir (M. Emin, 1340f: 259).

M. Emin'e göre yeni kurulmuş olan İlahiyat Fakültesi tam istediği şekilde bir kurumdur ve ona hükümet ve eğitim ilgilileri tarafından her türlü destek sağlanmalıdır. Bu kurum, özellikle ilim zihniyeti bakımından yenilenmiş, Avrupa ilim ve felsefe metotlarını bilen ve öğreten kişiler yetiştiren bir kurum haline gelmelidir.

3.4. Türk Eğitim Tarihi'nin Önde Gelen İsim ve Eserleri;

'Seleflerimizi Tanıyalım!' (Leading Names and Works of History of Turkish Education: 'Let's Know Our Ancestors'!)

Mihrâb'ın eğitim ile ilgili ilginç ve önemli yazılarından biri kuşkusuz '*Seleflerimizi tanıyalım*' başlıklı yazısıdır. Hüseyin Şem'i Bey yazısında önce mutlaka tanınması ve haklarında bilgi edinilmesi gerekli bazı isimler sayar, bu kişilerin unutulmuş ve haklarında hemen hemen hiçbir şey bilinmeyen büyük simalar ve değerler olduğunu vurgular.

Ardından bu kişilerden bazılarını okuyuculara 'yed-i tûla' (geniş ilim ve hünere sahip kimse) sahibi insanlar olarak takdim eder:

Asrın ricâl-i ilmiyesinden ilm-i hikmet ve felsefede yed-i tûla sahibi Palabıyık Mehmed Efendi, logaritmadaki fevkalade vukufu ve ulûlum-ı akliye ve nakliyedeki maharet ve kudretiyle müellifât-ı kesire sahibi İsmail Gelenbevî, Molla Husrev'in Mirât'ı üzerine takriz namındaki haşiyeyi yazan Vidinli [Tevfik Efendi] merhum, Hafız Galib, Hafız Seyyid, İstanbullu Şevket Efendi, Hafız Şakir Efendi, Nuragoklu Mehmed Efendi, Kerim Efendi, Taşköprülüzade, Manastırlı İsmail Efendi, Ödemişli Mustafa Efendi, Adanalı Hoca Hayri Efendi vd" (H. Şem'i, 1340c:177-8).

Yazara göre böyle bir yazı dizisine başlamasının sebebi, tarihsel birikime verilen önemin anlaşılmasıdır. Geleceği okuyabilmek için geçmişe iyi bakılmasının gereğindedir. Ona göre bir 'bir millet, bir meslek erbabı geçmişini taktir etmek ve sevmekle milletine, mesleğine daha ziyade bağlı olur ve daha nitelikli hizmet eder. Her meslek mensubu, mesleğinin önde gelen isimlerinin hayat öykülerini toplamalıdır ve her vesile ile onların adlarını hürmetle anmalı, yüceltmeli, yâd etmeli, ruhlarını şâd etmelidir. Ancak bu sayede geçmişlere karşı kadirşinas olduğumuz anlaşılabilir. Yazarın şu ifadeleri ise çağları aşan bir tespittir ve hayli önemlidir:

Bir sınıf-ı mahsus erbabı eğer *mesleğinin tarihini* ra'nâ olarak bilirse ona şevk ve muhabbeti samimiyet ve hizmeti artar ve *meslek mensubiyeti* [vurgular bize ait] kuvvetlenir, yekdiğerine hissene ve kalben merbut ve *mütesanid* olurlar. Bu merbutiyetten hiss-i uhuvvet ve teâvün doğar. Aynı his-i hareketi muhit ve ahlâfa neşr ü telkin ederler. *Bundan dahi millet istifade eder.* Çünkü millet fikir ve meslek zümrelerinden mürekkeptir (H. Şem'i, 1340c:179).

Bir dersin ve mesleğin tarihinin okutulmasında bu ifadelerin ne kadar önemli olduğu oldukça açıktır. 1999 Marmara depremi dolayısıyla bir mimar, bu doğal felaketin temel sebeplerinden biri olarak, mimarlık fakültelerinde mimarlık tarihi dersine gereği kadar önem verilmediğini belirtir (Akyüz, 1999: 265). Bir doğal afetin temel sebebi mühendislik tarihine gereken ilginin ve önemin verilmemesiyle izah ediliyorsa, insanların eğitimiyle, davranışıyla, günlük hayatının nizam ve intizamıyla ilgili olan bilimlerin ve derslerin okutulmasında, o derslerin tarihine ve önde gelen isimlerine ve eserlerine yer verilmemesi çok daha büyük bir felaket anlamına gelir.

Hüseyin Şem'i bunları ifade ettikten sonra yine önemli bir konuya daha değinir: Eski müesseselerin korunması ve yenilik içinde var kılınması. Bu konuda hiç iyi bir durumda olmadığını belirten yazar, bu topluma "muhafazakâr diyenlere şaştığını" söyler. Zira İngiltere'de bir adam yüz, iki yüz sene evvelki bir evi koruyup modernize ederek kullanmasına, sekiz yüz yıldır bir Cambridge üniversitesinin aynı binada faaliyetine devam etmesine karşın benzer sürekliliğin ve korumacılığın bu toplumda olmadığını ifade eder ve bunu hali tehlikeli bulur. Bu günün şartlarında düşünüldüğünde Hüseyin Bey'in postmodernist bir düşünce dünyasının bile olduğu söylenilebilir.

Hüseyin Şem'i Bey'e göre, gerçek milliyetçilik, milletini ve Müslümanlığı sevmekle olur. Müslümanlığa ve Türklüğe hizmet edenleri bilmek, sevmek ve sevdirmek için onların hayat hikâyelerini, meziyetlerini, eserlerini, bilmek lazımdır. "*Mazimizi ne kadar bilirsek, istikbalimizden o kadar emin oluruz.* Bir millet bütün mazisiyle, o mazideki ilmi, irfanı, hüneri, sanayi ile tamam millet halinde arz-ı vücut eder. Şu halde bir kendimizi bilmek için eslafımızı bilelim ve erbâb-ı kalem bu vazifeyi ifaya sebat etmelidir (H. Şem'i, 1340c:181).

Mihrâb geçmiş birikime, kişilere ve eserlere önem verdiğini her koşulda ortaya koymuştur. Yazının başında vurgulandığı gibi, önemli tartışma konularında biri felsefedir. Dergi yazarlarının iddialarına

göre, bu topraklarda da özgün bir felsefe geleneği ve birikimi vardır. Ancak bu birikim ve gelenek üzerinde yeterince durulmadığından unutulmuş ya da atıl kalmıştır. Hatta özgün bir felsefe üretilip üretilmediği tartışılmamış ve araştırılmamıştır. Dergi geçmiş felsefe çalışmalarının ve felsefecilerin yeniden gün yüzüne çıkarılması için gayret edeceğinin sözünü vermiştir. Bunu da yeni kurulan bir devlet ve toplumun temellerinin atılmasında felsefenin önemli bir unsur olduğunu iddia ettiğinden dolayı dert edinmektedir.

Mihrâb'ın eğitim tarihine yaptığı en önemli katkılardan biri de, günümüzde de hemen hemen bütün eğitim ve ahlâk tarihçileri tarafından büyük önem atfedilen *Ahlâk-ı Âli* yazarı Kınalızâde Ali Çelebi (N. Rüştü, 1340: 100) ve eğitim görüşleri üzerinde uzun bir şekilde durulmasıdır.

Necdet Rüştü, Kınalızâde Ali yazısına Ferid Bey[Kam]'in (Ferid, 1332: 357-379) daha önce yayımladığı bir yazıdan bahsederek giriş yapmıştır. Öncelikle Kınalızâde'nin önemli eseri *Ahlâk-ı Alâi*'ye (Kınalızâde, 2007; Oktay, 2005) değinen yazar, bu eserin terbiye, aile, felsefe ve medeniyet tarihi bakımlarından büyük bir değer olduğunu belirtmiştir. Adı geçen eserdeki eğitim ilkelerini şöyle açıklar:

Âli mebd'e'lere yükselmek ve tekâmül etmek şüphesiz esaslı bir terbiye ile elde edilebilir. Kınalızâde bu noktayı esaslı bir surette tetkik için terbiyeyi, vilâdetten evvel ve vilâded esnasında ve vilâdetten sonra olmak üzere küçük bir tasnife tabi tutar. Ona göre çocuk rahm-i maderde iken asil bir kadının kanıyla beslenmelidir. Kınalızâde burada asaleti manevî bir meziyet olarak göstermektedir. Bu aynı zamanda babaya da düşen bir vazife olarak gösterilir (N. Rüştü, 1340: 101).

Çocuğun doğamadan önceki terbiyesinde ebeveynin fazla etkisi olamayacağını söyleyen Kınalızâde, doğduktan sonra öncelikle babaya düşen görevlerden bahseder. Babanın ilk görevlerinden biri çocuğa toplumsal kurallara ve anlayışa aykırı olmamak kaydıyla bir isim koymaktır. Sonrasında da çocuğa iyi bir sütanne bulmaktır. Kınalızâde çocuğa süt emzirmenin maddî ve manevî etkilerinden bahseder. Çocuğu emziren kadının durumuna göre göz renginin oluştuğunu belirten yazar, asıl etkinin onun karakteri üzerinde olduğunu belirtir. Bundan sonra çocuğun asıl terbiye devri başlar ki, burada anne babanın rolü çok büyüktür. Burada çocuğun geleceğini etkileyecek söz ve davranışlardan kesinlikle kaçınılması gerektiğini belirten Kınalızâde, ara sıra çocuğun kabahatlerinin görmezden gelinmesini ister, Mesela:

Bu işte sehv ettiniz demeli, yahut diğer bir çocuk böyle bir şey yapmış ve şöyle bir akıbeta uğramış diyerek onda kötülüğe karşı hiss-i nefret uyandırmalıdır. İyi hisler uyandırmak için de güzidelerin menakıbından bahsetmek lazımdır. İyi adamlar medh edilir, fenalar takbih edilir. Çocuğun hareketine bu suretle makul müdahaleler yapılmazda ve çocuğun her arzusu yerine getirilirse çocuk şımarır (N. Rüştü, 1340: 102).

Necdet Rüştü, Kınalızâde Ali'nin eğitim ilkelerini ve görüşlerini anlatmaya devam eder. Bu görüşler özetle şöyledir:

Kınalızâde tabii terbiyeyi bu suretle tarif ettikten ve açıkladıktan sonra iradî terbiyeye geçer. Ona göre 'iradî terbiye mürebbî tarafından verilmelidir.' Mürebbînin pek çok vasfını sayan yazar, öncelikle şunlara değinir: Mürebbî selimü'l ahlâk, sahihü'l-fi'il, perhizkâr, dindâr, salih, terbiye usulüne vakıf, gazab ve hilm itibarıyla mu'tedil olmalıdır. Gayet halim olan terbiyeden aciz olduğu gibi, mütehevvir olan da çocuğu me'yus eder ve tahsil-i terbiyeden nefret etmesine sebep olur (N. Rüştü, 1340: 102).

Eğitiminin takip edeceği usule gelince, burada Kınalızâde ilk olarak tabiatın fiiline uygunluk arar. Ancak burada ilginç biçimde yazar Kınalızâde ile Rousseau (Rousseau, 1964) ve Tolstoy'un (Tolstoy, 2008)

eğitim anlayışlarını karşılaştırır. Kınalızâdenin tabii eğitim anlayışı ile onların tabii eğitim anlayışlarının farklı olduğunu söyler. Kınalızâde'ye göre tabiat, çocuğun hangi kabiliyetlerini geliştirirse eğitici de o kabiliyet ve yeteneğe dikkat edecektir. Çocukta ilk gelişecek his 'haya' olduğu için eğitici buna önem vermelidir. Bunu takiben gelişecek kabiliyetler sırasıyla nazar-ı dikkate alınır. Eğitici çocuğun hareketine bu suretle müdahale ederken onu dövmemelidir. Dövmek mecburiyeti hâsıl olursa az vurmali ve çocuğun feryâd ü figan etmesini men' etmelidir (N. Rüştü, 1340: 103).

Kınalızâde, eğitimde beden sağlığına ve bunun korunmasına da önem göstermektedir. Aynı zamanda ilk eğitimin verildiği çevreye de büyük önem verir. Eğer çocuk, "adi ve yaramaz çocuklarla konuşursa onların ahlâkını alır. Yüksek ve asil kimseler arasında ulema yanında büyüyen çocuklar o terbiyeyi iktisâb ederler" (N. Rüştü, 1340: 105). Kınalızâde terbiyede cinsiyet farkına da değinir. Terbiye etmek bakımından kız ve erkek arasında fark görmezken, kızların ev idaresindeki önemine dikkat çeker.

Eğitim tarihinin bu önemli 'filozofunun' görüşleri 20. yüzyılın başlarındaki eğitimcileri de hayli etkilemiş görünmektedir. Zira II. Meşrutiyet döneminin dikkat çeken eğimcisi M. Satı Bey'in temel eğitim bilimi kitabı *Fenn-i Terbiye*'de de buradaki görüşlere çok benzeyen ifadeler yer almaktadır. Örneğin Satı Bey'de terbiyeyi en temelde, terbiye-i bedeniye, terbiye-i fikriye ve terbiye-i ahlâkiye olmak üzere üçe ayırır. Çevrenin ve ebeveynin eğitimdeki önemine ehemmiyet gösteren Satı, çevreye ve eğitim öğretim usullerine dikkat çeker (M. Satı: 1327).

Kınalızâde kadar hatta bazı yönleri ile ondan daha önemli bir başka eğitimci ve ahlâkçının, Nasır-ı Tûsî'nin (Y. Ziya, 1340c: 132; Sayılı 1956) eğitim ve ahlâk görüşlerinin incelenmesi de *Mihrâb*'ın eğitim tarihine yaptığı katkılardan biridir. Yusuf Ziya yazısında o güne kadar olduğu kadar, bu güne kadar da üzerinde neredeyse hiç durulmayan bir eğitimcinin çocuk terbiyesi hakkındaki görüşlerini onun ilgili eserinden aynen aktarmıştır. Y. Ziya'nın buradaki tercümesinden anlaşılacağına göre Tûsî tam anlamıyla skolâstik ve geleneksel bir ahlâk kuramcısı ve terbiyecisidir. Nâsır-ı Tûsî'nin temel eğitim anlayışı şöyledir:

Terbiye noktasında yapılacak ilk şey, çocuğa bir isim vermek ve sütanne bulmaktan çekinmektir.. Ahlâkı tezhîb hususunda tabiata iktiza etmek gerekir, yani çocuğun bünyesinde ilk evvel husule gelen kuvvet hangi kuvvet ise, önce onu mükemmelleştirmelidir. Çocuğun tabiatını ifsad edecek olan kimselerle oturmaktan men etmektir (Y. Ziya, 1340c: 133).

Bu görüşün 18. yüzyıl eğitimci filozofu Rousseau'nun *Emile*'iyle ne kadar tevafuk içinde olduğu açıktır. Zira Rousseau da mevcut eğitimin doğal insanı[l'homme nature] bozduğundan ve topluma ya da devlete bağlı doğallığı, kendi içinde sarsılmış ve özgünlüğü bozulmuş, ifsat olmuş vatandaşı[l'homme citoyen] ürettiğini iddia etmektedir(Rousseau, 1964; Aytaç, 2009: 180). Bu sebeple *Emile*'i yetişkinliğe erişinceye toplumdan hariç tutmayı önerir. *Emil* bu yönüyle aslında insanın niçin eğitilmemesi gerektiğinin bir iddianamesidir.

Tûsî'ye göre, şiir ve edebî metinlerin çocuk eğitiminde kullanılması uygun görülmez. Ona göre bu metinler çocuğun doğasına müdahaledir, onun bünyesini değiştirici, duygu dünyasını taşıyıcı bir etkidir. Çocuğun beslenmesi sırasında da ona müskirât ve şıra verilmemelidir. Bunlar da çocuğun doğal gelişimini bozan amillerdir. Çocuğun normal bir uyku alışkanlığına sahip olunmasını isteyen Tûsî, öğle uykusunun faydasından bahseder. "Çocuk daima sükûtu ihtiyar etmelidir" (Y. Ziya, 1340c: 137) derken, susmanın ve büyükler karşısında konuşmamanın önemine değinen Tûsî, bunun dahi bir öğrenme yöntemi olduğu iddiasındadır. Öğretmenin eğitim ve öğretimde takip etmesi gereken yöntem gelince ise şunlar ifade edilir:

"Muallime gelince, çocuk mualliminin âkil, dindar olması, ve riyazât-ı ahlâka, çocukları idareye vakıf, tatlı sözlülükle, vakar ve heybetle, mürüvvet ve nezafet ile meşhur bulunması padişahların adetlerine ve onlarla oturmanın ve konuşmanın adabına, her tabakadan insanlarla muhavereye aşına olması, adi ve sefil olanların ahlakından muhteriz bulunması lazımdır(...) "Muallim eğer terbiye esnasında darb edecek olursa, çocuğu feryattan ve şefaattan istemekten tahzîr etmelidir. Zira bu kölelerin ve zayıfların işidir. İlk defa çocuk dövüldüğü zaman az vurmali ve tatlı acıtmalıdır (Y. Ziya, 1340c: 137).

Yazının devamında da Tûsî'nin diğer eğitim görüşleri uzun bir şekilde anlatılır. İbn-i Sina ve Farabi'nin (Akyüz, 2010: 23-31) çocuk eğitimi görüşlerine büyük benzerlik gösteren bu ilkeler özet haliyle şöyledir: Çocuklar her zaman oyun oynamalı ve bu oyunlar onları geliştirici nitelikte olmalı, yorgunluğu alacak nitelikte olmalıdır. Peder ve muallimine itaat etmelidir. Çocuğun her istediği yerine getirmemeli, onu bazı lezzetlerden ve imkânlardan mahrum etmelidir. Çocuk ilm öğrenmek isterse, en aşağı seviyeden başlatılarak, sevdirecek ve iyi bir hoca yanına vererek ilim sahibi olması sağlanmalıdır. Eğer ilim değil de sanat öğrenmek istiyorsa da hangi sanata yatkınsa bu tespit edilip sonrasında bir ustaya teslim etmelidir. Tûsî kızların eğitimine ve hangi alanlarda eğitim almaları gerektiğine de değinir. Ancak kızların ev idaresi ve çocuk bakımı konusunda tabii bir vazifelerinin olduğu hatırlatır.

Nâsır-ı Tûsî'nin önemsenme sebeplerinden biri, onun görüşleri ile Kınalızâde Ali'nin görüşleri arasındaki benzerliktir. Zira bu benzerlik bir tesadüf değil, Kınalızâde'nin en önemli kaynaklarından birinin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'sinin olmasından ileri gelir. Oktay, Kınalızâde'nin önde gelen ikinci kaynağı olarak Celâleddin Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sini sayar (Oktay, 2005: 24).

Türk eğitim tarihine katkıları bakımından önemsenmesi ve bilinmesi gereken isimlerden biri olarak da Ali Emirî Efendi *Mihrâb*'da tanıtılmıştır. Okuyucularına bu kültürün önce gelen isimlerini tanıtmayı önemli bir görev olarak üstlenen *Mihrâb*, meşhur âlim, fâzıl, edib, kütüphaneci, kitap dostu ve araştırmacı Ali Emirî'nin 23 Kanun-ı Sâni 1340 [23 Kasım 1924] tarihinde vefatı üzerine yayımlanan yazıda (Y. Ziya, 1340a) onun Türk kültür hayatına katkılarına vurgu yapmıştır. Yazdığı eserlerin önemine değinilirken, oluşturduğu kitaplığa ayrıca dikkat çekilmiş ve her genç için Ali Emirî'nin örnek alınacak bir şahsiyet olduğuna değinilmiştir. Ali Emirî'nin *Divân ü Lügati't-Türk* gibi Türk kültürü için son derece önemli bir eseri şahsî gayretleriyle yayımlanmasını sağlaması büyük bir hizmet olarak gösterilmiştir.

Mihrâb'da önemli kişilerin tanıtılmasıyla ilgili yazılardan biri de *Seyyid Battal Gazi* (Câmi, 1340: 197) yazısıdır. *Nuragublu Mehmed Efendi* (H. Şem'i, 1340b: 254) de ilim ve fikir hayatına yaptığı katkılar bakımından tanıtılanlardan biridir. Bir medreseli olan Mehmed Efendi'nin edib, âlim ve fâzıl bir şair olduğuna değinilmiştir. Dergide tanıtılan isimlerden biri de Yunus Emre'dir (C. Rafet, 1340). Âşık Yunus sıfatıyla anılan yazıda Yunus'tan şiir örnekleri verilmiş, diğer pek çok tarihi şahsiyet gibi, Yunus'un da gereği gibi tanınmadığından şikâyet edilmiştir. Edebiyat ve tasavvuf tarihinin bu en önemli ismi üzerine ciddi araştırmaların yokluğundan dem vurulur. Hayat hikâyesinin kesin olarak bilinmemesine üzülen yazar, Yunus adına pek çok şiirin ve divanın uydurulmasıyla işin çığırından çıktığından bahseder.

Dergide sadece tarihsel isimlerin tanıtım yazıları değil, içinde bulunulan zamanın eğitim öncülerine yer veren yazılar yer almıştır. Bunlardan biri Erken Cumhuriyet dönemi eğitimcilerinin yabancı fikir önderlerinden, Y. Ziya'nın ifadesine göre: 'James gibi asırların yegânesi addedilen bir filozof' William James'tir (James, 1342; İrem 2002). Mustafa

Şekip [Tunç], William James'in *Talks to teachers: on psychology and to Students on Some of Life's Ideals* başlıklı eserini Maarif Vekâletinin isteği üzerine *Terbiye Musahabeleri* başlığıyla Türkçeye tercüme etmiş ve uzun bir giriş yazarak, hem James hem eseri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Y. Ziya, bu eseri değerlendiren yazısında (Y. Ziya, 1340d:386) Şekib Bey'i hayırlı bir iş yapmakla tebrik ettikten sonra bu eserin son zamanlarda Türkçeye kazandırılan en önemli eserlerden biri olduğunu söyler: "Memleketimizin en muhtaç olduğu şube-i marifetin terbiye mevzu olduğundan şüphe edilemez ki, son zamanlarda bu mühim mevzu üzerine neşredilen eserlerin en değerlisi bu eserdir"(Y. Ziya, 1340d: 386). Eser daha sonra Latin harflerine de çevrilerek bir kez daha basılmış ve okullarda kaynak kitap olarak okutulmuştur. Mustafa Sekip aynı filozofun '*İtiyat Kanunları*', eserini 1934'te, '*Ruhiyat Muhasebeleri*'ni de 1937'de tercüme etmiştir. Eserin yalnızca öğretmenler tarafından ve eğitimciler tarafından değil, herkes tarafından okunması gereken önemli bir eser olarak tanıtılır. En önemli konu olarak da James'in bireydeki irade terbiyesinin nasıl olacağına yönelik ortaya koyduğu fikirlerdir. Buna James 'amelin terbiyesi' adını vermektedir. W. James:

Terbiyenin ilk safhasında insanı zî hareket olarak tanır. Bu devrede kabiliyet ile aklın istimalinde ise, çocuktaki uzvî elastikiyetten bi'l-istifade onlara bir takım itiyatlar verilmesini istiyor. Bedenin ruha olan tesiri dolayısıyla faydalı itiyatlar edinmiş bir vücudun halet-i ruhiyesi terbiyenin atisine pek metin bir esas teşkil eder(...). James uzvi ve mihaniki bir terbiyeden sonra fikrî bir terbiye ister. Bu terbiye insana feyzin ve mihanike hâkimiyeti öğretecektir. Aksi taktirde zeka hastalanır ve katılaşırsa insanda muhafazakarlık ile teceddütperverlik arasında müessir bir rol oynayacak zekadan eser kalmaz (Y. Ziya, 1340d: 390).

Y. Ziya W. James'in eğitim görüşlerini şöyle özetler: (Y. Ziya, 1340d: 391-2) James'a göre terbiye demek, çocukları seciye sahibi insanlar yapmak demektir. Onun lisanında seciye, istenmeyen davranışların, belirli bir terbiyeye tabi tutularak, denge, tertip ve düzen altına alınmasıdır. Fakat çocuklarda seciye nasıl yapılır? Gerçekleştirilmesi gereken yön budur. Bilinir ki, seciyeli sayılabilmek için, muhtelif fikirler ve cereyanlar karşısında kendi davranışlarımıza özgü davranış sergilemek veya istenmeyenlerden kaçınmayı göstermektir. Şu halde seciye birinci olarak fikirlerimizin nitelik bakımından; ikinci olarak bu fikirlerin hareket yaparak veya yapmayarak karşılıklı eylemlerin ortaya çıkması anlamına geliyor. Demek ki hafızanın olduğu gibi iradenin de sırrı fikirlerdir. Talebe öncelikle fikirlerle donatılacak, sonra fikirler üzerinde istenmiyor olsa da bilerek dikkat gösterecek bir duruma getirilebilecektir. Ve nihayet bu halin kendilerinde alışkanlık haline gelmesine çalışılacaktır.

3.5. Aile, Çocuk, Kadın ve Eğitim İlişkisi

(Educational Relationship Among the Family, Child and Woman)

Mihrâb'ın eğitim ile ilgili üzerinde durduğu konulardan biri de aile, kadın, çocuk ve çocuğa muhabbet üzerinedir. Bu yazılardan birinde Doktor Müderris Kadri Raşid (K. Raşid, 1339: 16-20) öncelikle, İslâm toplumlarında sağlıklı nüfus istatistikleri tutulmadığından bahseder. Ona göre, toplumların gelişmişliklerinin ve refahının önemli unsurlarından biri nüfustur. Kadri Raşid nüfusun farklı yönlerine değinmekle birlikte, öncelikle fiziksel olarak sağlıklı yetişmiş bir toplumun gerekliliğinden söz eder. Bunun yanında elbette ruh ve karakter bakımından da iyi yetişmiş bir nüfusun daha az sorun olan bir toplum olduğuna dikkat çeker. Bir diğer yazısında (K. Raşid, 1339: 47) çocuk yetiştirmenin ve büyütmenin önemine değinen Kadri Raşit, ailede babanın öneminden ziyade, anne yer vermiştir. Geleneksel bir anlayış çerçevesinde çocuk

yetiştirmenin öncelikle annenin sorumluluğunda olduğunu belirten yazar, anneye doğal olarak, çocuğa bakma, ona merhamet gösterme içgüdüsünün verildiğini ifade etmektedir.

Dergide kadınla ilgili yer alan diğer bir yazıda, kadınların toplumsal hayatı tamamlayıcılıkta erkeklerle eşit mesafede olduğuna değinilmiştir. Ancak tarih boyunca farklı medeniyet ve kültürlerde kadına farklı bakıldığını ve istenmeyen uygulamaların söz konusu olduğuna değinilmiştir. Hindistan ve Uzakdoğu kültür ve medeniyetlerinde, İran'da, Antik Yunan'da kadına nasıl bakıldığı örnekler vererek açıklanmıştır. Mesela Eflatun'un, 'kadınlar da erkekler gibi harbe gitmeli, toplumsal hayatın teşkili için üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeli' görüşlerine yer verilmiş ve yadırganmıştır. Yine on altıncı asırda Erasmus'un toplumun sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesi için kadınların talim ve terbiye edilmeleri gerektiğini söylemesi, önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir. Ancak Rousseau'nun *Emile* adlı eserindeki 'kadınlar için ilim ve fen tahsili lüzumsuzdur' şeklindeki görüşler de şiddetle tenkit edilmiştir (T. Haimî, 1340: 533). Kadınlar hakkında içinde bulunulan çağda da ilmî değil hissî davranıldığına değinilmiştir. Yazara göre, "kadın cemiyetin nısf-ı uzvudur... kadın mensup olduğu ırk ve milletin manzume-i kemalâtına bir çeleng-i irfan olarak yaşamalıdır. Vicdân-ı âmme ona daima bunu emreder"(T. Haimî, 1340: 536).

Kadınların edebiyat ve eğitimde geri kalmasında önemli sebeplerden birinin tekkeler olduğu dile getirilmiştir (Müftüoğlu, 1340b: 632). Bu eksikliğin giderilmesi için kadın çalışmalarına ve biyografilerine önem verilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu öneriye bir katkı olması açısından da o güne kadar isim ve eserleri bilinmeyen iki şair kadın hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlardan biri, Sıdıka Hanım (A. Halil, 1340a), diğeri de Ati Hanım'dır (A. Halil, 1340b).

3.6. Kütüphaneler, Medeniyet, İlim ve İslah (Library, Civilization, Science and Reform)

İlim, eğitim, toplum ve okul konuları yanında *Mihrâb*'ın uzun bir şekilde üzerinde durduğu, önemsendiği konulardan biri de tarih boyunca ve şimdiki zamanda kitap ve kütüphaneler meselesidir. Konu üzerinde bir dizi yazı kaleme alanlardan Fuad Bey, medeniyetin, hayatın, hatta geleceğin bile temel ilkesinin şüphesiz maarif olduğunu vurgular. Kütüphaneler ise, bir milletin irfan hayatındaki terakki ve tekâmülün yaşayan bir örneği durumundadır, hatta onun açık bir göstergesidir (A. Fuad, 1340: 449). Kütüphanenin toplumlar ve devletler açısından ne kadar önemli olduğu diğer toplum ve milletlerden örnekler vererek açıklanmıştır. I. Dünya savaşı sırasında bile Almanya'nın ülkenin her tarafında kütüphane açtığına değinilmiştir.

Ona göre, mevcut kütüphaneler büyük bir dağınıklık ve perişanlık içindedir. Dolayısıyla öncelikle, kütüphanelerdeki eserler tasnif edilmeli, umumî ve ilmî kitaplar ayrılmalıdır. Bir ihtisas kütüphanesi kurulmalıdır. Yapılacak işlerin başında: Kütüphanelerin birleştirilmesi ve idaresinin tesisi, kütüphane memurlarının eğitimi ve tanzimi. Mevcut kütüphane memurlarının kitaba ve kütüphaneye zarar veren acuzeler olduğu dile getirilmiştir. Umumî ve ilmî kütüphaneler, umumî ve millî olmak üzere ayrılmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere yazar ilk defa bir millî kütüphanenin kurulması istemektedir.

Konuyla ilgilenen diğer bir yazar da '*Tarih-i medeniyette kütüphaneler*' başlığında iki yazı yayımlayan Tahir Harimî'dir. Tahir Bey, ilk yazısında (T. Harimî, 1340: 364) hayli geniş bir çerçeve çizerek, kütüphanelerin insanlık tarihi ve medeniyetler için ne anlama geldiğini ve dünyanın önde gelen bütün medeniyetlerinde kitap ve kütüphane gelişimleri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Medeniyetin en büyük ve kuvvetli temelini hiç şüphesiz ilim ve kitap birikimi olduğunu

belirtmiştir. İlk kütüphanenin Babilliler tarafından oluşturulduğuna belirtir ki bu bilgiler S. Kramer'in *Tarih Sümer'de Başlar* adlı eserinde verdiği bilgiler ile uyum halindedir. İran, Arap, Mısır, Asurlular, Fenikeliler, Yunanlılar, Romalılar, Kartacalılar, Ortaçağ Hıristiyan dünyası ve İslam dünyası ve medeniyetinin kütüphaneler hakkında ortaya koydukları birikimlere değinilmiştir.

Balcızade Tahir Harimî, medeniyetleri inşâ eden asıl unsurun kitap ve yazı olduğuna değinerek, Avrupa ve Amerika'daki önemli kütüphanelere ve kitap sayılarına yer vermiştir. 'Avrupa ve Amerika'da öyle ilim müesseseleri vardır ki, akıllara durgunluk verir' diyen yazar, geçmiş asırlarda İslâm medeniyetinin de büyük bir kütüphane ve kitap geleneğinin olduğuna değinir ve bunlara uzun örnekler verir: Örneğin, Bağdat'taki, Beytül-Hikme kütüphanesinde 10 bin, Kurtuba Kütüphanesinde 400 bin, Kahire Saray Kütüphanesinde 1 milyon, Trablusşam Kütüphanesinde 3 milyon kitap vardır. Buna karşın, Paris Kütüphanesinde 2,7 milyon, Londra Britanya Kütüphanesinde 1,377 milyon Petersburg Kütüphanesinde 1,360 milyon kitap vardır. İstanbul kütüphanelerindeki kitaplar hakkında da bilgi veren yazar, bunların tasnif edilmediğini, pek çoğunun ne işe bile yaradığının bilinmediğini ve çok bakımsız ve güvensiz bir halde bulunduğunu belirterek şöyle der: "Kütüphanelerden mahrum bir millet ilmen, fikren katiyen yükselmez. Asrımızın medeniyeti karşısında mebhût ve mütehayyer elleri bağlı durmak intihardır. En büyük düşmanın cehalet olduğunu unutmayalım" (T. Harimî, 1340: 455). Yazar, bu uyarıların idarecilerce dikkate alınması ister.

3.7. Bilim, Bilim Adamları, Aydınlar ve Okulların Genel Durumu (Science, Science Man Intellectuals and General Condition of the Schools)

Mihrâb'ın bazı yazılarında, Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında genelde ülkedeki ilmî faaliyetler, özelde de bilim adamlarının durumları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yazılar arasında farklı konularda değinenlerden biri, sonradan önemli görevlerde bulunacak olan Hasan Âli[Yücel]'dir. Yücel yazısında hayatta gerçek anlamda ilme inanmanın zaruretinden bahseder ve bilim adına göstermelik yapılan işlerden duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Bu uygulamanın ve zihniyetin ne toplumu ne de devleti ileriye götüremeyeceğinin altını çizer:

Eğer bu iddiadan maksat, maarifimizde mevcut olan marazı, yani hayatın irfanla olan alakasızlığı ise hakikaten bu noktada memleketin münevverleri, endişe ile düşünmeye mecburdurlar. Bu gün yeni kurulmuş, bir şekl-i devletle tahkiki ahz ü amâlimiz olan bir mefkûrenin devamını istiyorsak peşinen kabul etmeliyiz ki, maarif müessesemiz müstakbel nesle bu ruhu verebilecek halde değildir. Bizde mektep, turfanda meyve yetiştiren bir 'sera' gibidir. Coğrafya okuturuz; memleketimiz bilmeyiz, kimya okuturuz; tatbikatsız, nebatat öğretiriz; maydanozu tanımıyoruz, hayvanat okuturuz; evimizdeki kedinin kaç sene yaşadığını bilmeyiz, ilh. Yalan mı? Mekteplerimizden çıkıp da on beş senelik medid bir tahsil esnasında bir ecnebi lisanını, -hariçteki sa'y zâtiyi inzimam etmeden- öğrenmiş aramızda kaç kişi var. Makale, makale hendese davalarını okuyanlarımız arasında komşusunun bahçesini mesaha edebilecek çok adam tanımıyorum (H. Âli, :1340, 309).

Ona göre talim konusunda böyle bir manzara varken, terbiye noktasında da farklı bir durum yoktur. Daha da kötüsü, memleketi idare edenlerden neredeyse kimse, gerçek anlamda bir ilim kaygısı içinde değildir. Bu sözler, Hasan Âli'nin gerçek bir ilim insanı olduğuna işaret eder. Zaten bu fikirlerinden dolayı aradan çok fazla zaman geçmeden de ona önemli görevler verilmiştir. Hasan Âli, batı medeniyetinin alınması gerektiğini söyleyenlere: "acaba tayin etmişler mi ki, Almanlar gibi, İngilizler gibi, Fransızlar gibi mi olacağız. Yahut bunlardan hiç birine

benzemeyeceğiz de yalnız kendimiz gibi mi olacağız? O halde kendimiz neyiz? Bu gün Anadolu'nun etnografyasını bilmiyoruz, coğrafyasını bilmiyoruz, tarihi meçhul, hele milletimizin ruhiyat ve içtimaiyatı hakkında tek fikrimiz yok!. Bilinmeyen bir şe'niyetin ıslahına imkân var mıdır?" Diyerek çıkışır ve Anadolu'nun büyük bir bilinmezler dünyası olduğunu anlatır. Onun ilim düşmanlığından kastettiği, hiç kimseye faydası olmayan ilimdir. Maalesef, mevcut okulların öğrettiği bilgiler için böylesi bir durum söz konusudur. Ona göre iyi memleket idaresinin yegane yolu bilmekten geçer. Bilmek de şu yolda olmalıdır:

Öyle bilmek ki, o bilgiyi hayattan çıksın veya hayata girebilsin hissiyat-ı âmme ve akl-ı selim ancak bu sayede inkişaf edebilir. *Alelittlak ilim düşmanlığı, hayat düşmanlığı ve ölüm dostluğudur. İlim sadece okumak yazmak değildir.* İlim hadisâtı görebilmek, aralarındaki kanunları keşfedebilmek ve o hadiselerin mevzuu olan maddeleri bu suretle zabt ü teshî etmektir. *Milletimiz mesut etmek istiyorsak, milletimizi mazisiyle haliyle tanımak lazımdır.* Meçhulün saadeti için çalışmak havanda su dövmek gibidir. Hâlihazırdaki ilim düşmanlığı hayata müfid olmayan bilgilere karşı bir aksülamel addediyorum. Bu aksülamellerden istifade ise ancak hakiki ilmî tesisi ve ihya ile olur. Yüzümüzü kızartarak itiraf edeli ki, bu türlü ilim, memleketimizde henüz doğmamış bir rüşeym halindedir. Türlü âmârelerini ancak hakiki ilim müntesiplerini -şarlatanları değil- himaye ve sıyanet etmek suretiyle tahakkuk ettirebileceğiz (H. Âli, :1340, 309-310).

Okullarda okutulan bilgiler ile günlük hayat gerçeklerinin farklı noktalarda geliştiğine yönelik eleştiriler sürekli yapılmıştır. Bilim ve hayat gerçeklerinin çakışmamasının temel sebeplerinden biri olarak, bilim ve sanat adamlarının yaptığı işe gerçekten inanıp inanmadı sorunu ile bu insanların bilim ve sanattan ne bekledikleri ile ilgilidir. Bu konuda M. Emin ilginç tespitlerde bulunur:

İstanbul Darülfünunu'nda Buckle tarafından verilen bir konferans sonrasında ortak bir mutabakat çerçevesinde milletler arası bir ilim cemiyetinin oluşturulması teklif edilmiş ve bu cemiyetin teşekkülünde Türk bilim adamlarının da olması istenmiştir. M. Emin Türkiye'de çok farklı düşüncelerin ve fikirlerin olduğunu belirterek, bunlar arasında bir uzlaşma olmadan böylesi bir birlikteliğin olmayacağını ileri sürmüştür (M. Emin, 1340d: 733-4). Türkiye'deki bilim ve sanat adamlarının öncelikli amacının şöhret ve para kazanmak olduğunu söyleyen yazar, buna *Yeni Mecmua* kadrosunu örnek gösterir. Öyle ki başka memleketlerde aydınlar ölümlerinden sonda daha çok idrak edilir, önemsenir ve okunur, oysa Türkiye'de aydınlar daha hayatlarında iken bu makama gelme telaşı içindeler der.

Bütün bunlardan sonra ülkenin okullarındaki eğitim ve istenilen niteliklerde insan yetiştirilmesi sorununa değinilir. Bu yazı M. Emin'in dergideki son yazısıdır. M. Emin burada, okulların memur yetiştirdiğinden ve gerçek anlamda hayat adamı yetiştiremediğinden şikâyet eder (M. Emin, 1341: 146-6). Öğrencilerin öğrendikleri ile gerçek hayat arasında bir bağ olmadığını söyleyen M. Emin, ziraat okuyan öğrenciler bahçedeki çiçeğin adını bilmiyor der. Çocuklar öğrendikleri şeylerin yaşamak için olduğunu farkında değildir. Bu bakımda çok farklı âlemlerde gezmektedirler. "Mekteplerde bu esaslı noksanı izale için ne yapmalı? Bu mesele program, teşkilattan ziyade muallimlik ruhunda bir inkılâp meselesidir. Muallimlik telakkisinde bir inkılâp, bir tahavvül lazımdır" (M. Emin, 1341: 145-146) diyerek çözümün nitelikli öğretmen yetiştirmekte olduğunu belirtir. M. Emin bu görüşlerini üç yıl sonra çıkarmaya başlayacağı Hayat Mecmuasında daha geniş bir şekilde devam ettirmiştir (Işık 2007).

3.8. Eğitim ve ideoloji: Doğu-Batı, Muhafazakârlık-Liberallik, Bergsonizm-Pozitivizm ve Hümanizm Kavramları Üzerine Tartışmalar (Education and Ideology: Discourse on the Western-Orient, Conservatism-Liberalism, Bergsonism-Positivism and Humanism)

Dergide tartışılan önemli konulardan biri *Şarklılık* ve *Garblılık*'tır. Bu konuya özellikle Tanzimat yıllarından itibaren başlayan batılılaşma tartışmalarının Cumhuriyet döneminde devam eden farklı bir seyri olarak bakmak mümkündür. Ancak burada batıcılıktan ziyade Avrupa'nın doğu dünyasını bir bütün olarak ötekileştirme sorunu üzerine değinilmiştir. Bu yazı açısından söz konusu tartışmanın önemli yanı, şarklılığın göstergeleri arasında eğitim durumunun ve eğitim zihniyetinin de zikredilmesi gelir. Derginin önde gelen yazarlarından Abdülhak Hadi ilk yazısında şöyle bir yorum yapmaktadır:

Bu günkü garba tevcih-i nazar ettiğimizde, orada hakikaten göz kamaştıracak terakkiyat müşahede ediyoruz. Bu terakkiyatta bazılarımızın zehabı gibi yalnızca maddiyata inhisar etmiyor. Mükemmel yollar, şimendiferler, her türlü esbab istirahatı türlü ihtirâat yanında koca *darülfünunlar, kütüphaneler, laboratuvarlarına* senelerce kapanıp beşerin maruz kaldığı afetlerden tahlise çaresâz olacak bir ilaç keşfine uğraşan dahiler(...) ve daha nice müesseseler vardır. Bütün bunları maddi kelimesinin ihtiva ettiği manaya sıkıştırmak muhak olmasa gerektir (A. Hadi, 1339b: 7).

Buradan da anlaşıldığına göre Hadi, Avrupa medeniyetinin sadece maddi bir birikim ve görünümünden ibaret olmadığı, öncelikle bu maddi birikimi meydana getiren unsurun büyük üniversiteler, kütüphaneler ve senelerce laboratuvarına kapanarak insanlığın içine düştüğü hastalıklardan kurtulabilmesi için bir ilaç icadına çalışan dahi insanlar olduğuna vurgu yapmaktadır. Aslında bir medeniyet oluşturmada eğitime yapılan bu vurgunun yeni kurulan Cumhuriyet'in hangi temel esaslar üzerine inşa edilmesi gerektiği konusuna kılavuzluk etmektedir.

Aynı konuya bir başka yazısında Abdülhak Hadi, Avrupalılık ya da Garplılık ile Şarklılığın yakın zamanda karışacağını iddia eder. "Bir asırdan beri umur-ı teşri'iyenin muamelat kısmı bazı keşfiyat ve ihtiraat-ı cedide saikasıyla girift ve mu'zil bir şekil aldı. Hayat-ı iktisadiye eski zamanlara nazaran külliye tebdil etti. Dünya küçüldü" (A. Hadi, 1339a: 40). Ona göre artık dünya küçülmüş ve her hangi bir yerde meydana gelen bir krizin ya da meselenin dünyanın diğer bütün ülkelerini ve toplumlarını etkilemesi normal bir durum haline gelmiştir. Garpçılığın mahza zarar olamayacağını iddia eden A. Hadi, orta yolun bulunması bir anlamda bir terkibe gidilmesini tavsiye eder. Bu önerinin de yeni kurulan devletin ve toplumun nasıl bir istikamet belirlemesi gerektiği yolunda verilmiş bir hüküm olduğu kanaatine varılabilir. Nitekim özellikle 1940'lardan sonra Hasan Âli Yücel'in de gayretleri ile eğitimde batı bilim, kültür ve sanatı yanında Şark irfan ve felsefesinden mürekkep bir terkibe gitme yolunda adımlar atıldığı bilinmektedir. Ancak çelişkili bir biçimde Hadi, diğer bir yazısında Şark ve Garb'ın temelde birbirinden farklı olduğunu söyler (Hadi 1339b: 7).

M. Emin konuyla ilgili yazısında memleketin gelişmesi için farklı fikirlerin ortak bir noktasının olabileceğinden bahisle bunun da 'terakki=ilerleme' olabileceğini ifade emektedir. Emin, "ben haddizatında memlekette tek bir fikrin, tek bir kanaatin hüküm sürebileceğine kani değilim. Bütün vicdanlarda bir kanaatin hüküm sürmesi ancak pek iptidai cemiyetlerde kabildir" (M. Emin 1339c: 23) dedikten sonra, liberallik ve muhafazakârlık ideolojilerinin memleketi kurtarma projelerine değinerek, her ikisinin de eksik yönlerinin olduğunu belirtir. Liberalliğin geçmiş dikkate almayarak köksüz bir yenileşme ortaya çıkarabileceğinden, muhafazakârlığın da aşırıya giderek irticaa varabileceğinden endişe

ettiğini belirtir. "Demek ki, liberalliğin istediği terakki vicdanlarda, hislerde sıkıntı ve gazap uyandırmaksızın içtimai müesseseleri yıkıp yakmaksızın kabildir. Diğer cihette irticaa gitmemek şartıyla muhafazakârlık ruhunun icab ettiği tarzda mazimizi inkişaf ettirmek de mümkündür. Böyle olacak tabii inkişaf da terakkiyi temin için kâfidir" (M. Emin, 1339c: 27).

Mihrâb'da tartışılan ve dikkate alınması gereken bir diğer önemli konu da pozitivism ve onun karşısındaki felsefî akımlardır. Bu tartışma daha çok medreselerin yerine yeni açılan İlahiyat Fakültesi üzerinden yapılmıştır. İlahiyat Fakültesinin hayırlı bir iş olduğuna değinen *Mihrâb* yazarları, halkın bu okullara büyük teveccühünün olduğunu belirterek, medrese talebelerinin rağbet ettiğini haber verirler (S. K. 1340a: 423). Bu süreçte İlahiyat Fakültesinde okutulacak dersler ve 'ilim'-'bilim' kavramları tartışma konusu olmuştur. *Yeni Gün* gazetesinde 'İlahiyat fakültesinde okutulacak derslerin 'müspet bilim' olmadığı ve burada okutulacak derslerin 'dinî içtimâiyat' ile sınırlı olduğuna değinilmiştir. M. Ali Aynî bu değerlendirmeye şiddetle karşı çıkmış ve şöyle cevap vermiştir:

'Bir İlahiyat Fakültesi için müspet ilimler grubu yoktur' buyrulmuş. Keşke ilmin o yolda telakkisi hangi meslek nokta-i nazarından olduğunu tasrih etmiş olsaydınız! Bununla beraber, biliyoruz ki ilmin o telakkisi, pozitivist ilimlerin mülâhazasıdır. Fakat müspet ilimlerin maruz olduğu tenkidatı bu esnada tahattur buyurmuş olsaydınız, o hükmü o kadar çabuk vermezdiniz (Aynî, 1340b: 343).

Ruhî hadiselerin şerâit-i fizyolojikası vardır. Bunları tayin etmek faydalı ve elzemdir. Fakat bunun için şuur hadisesi ihmal olunur. Hatta iş bununla kalmaz, psikolojiyi, fiziği bir şekle sokmak istemek, bir meseleyi gayr-i kabil hall değil, ondan fazla garib ve elfâzı itibariyle mütebakıs bir hale koymak demektir. *İnsansız sosyoloji olmayacağı gibi, ruhsuz da psikoloji olmaz. Cemiyet-i beşeriyeyi yalnız şerâit-i hariciye ve cismaniyesiyle izah etmek mümkün değildir.* Kanun yahut illiyet nisbeti mefhumunu acaba sosyolojinin saha-i mahsusı olması icab eden mesâil-i tatbik etmek mümkün müdür? (...). Ulum-ı müspete afakiyet ile mâya'kılıyet gibi iki gaye takip ettiği halde bunları bi't-tamam tahkik edememiştir... *Müspet ilimlerin en meş'um neticesi efkâr-ı insaniyeyi yâbis[kuru] ve akim bir menzile sürüklemekte olmasıdır*(Vurgular bize ait) (Aynî, 1340b: 344).

Aynî, bu iddialarını ispat etmek için Avrupa'dan örnekler vermiştir. Goethe'nin *İstikbalin Mezhebsizliği* adlı eserinden uzun alıntılar yaparak, müspet ilimlerin insanî düşüncüyü tek bir yola indirgediğini, kurulaştırdığını ve bunun da insanlık için iyi olmadığını ifade etmiştir. Yazının sonunda başımıza gelen dertler konusunda medrese ve ulemanın suçlandığını söyleyerek bunlara haksızlık edildiğini belirtir. Evet, onların da suçu vardı ancak bütün suç ve sorumluluk onların değildir dedikten sonra, başımıza gelen dertlerin Türklerin Avrupa'nın içlerine kadar gitmeleri, Avrupalıların dehşete düşürmeleri ve bunun neticesinde büyük bir kibir ve gurura da kapılarak sefahat ve israfın artmasıyla birlikte yapılan işlerde ifrata kaçılması olarak teşhis eder (Aynî, 1340b: 406,7).

İsviçre'deki J.J. Rousseau enstitüsünden doktora derecesi alan Mustafa Şekip Tunç(1883-1958) Z. Fahri Fındıkoğlu'nun ifadesiyle, "Türk fikir hayatı üzerinde ancak Ziya Gökalp ile karşılaştırılabilecek bir etki yaratmış" (İrem, 2002: 256) olmasına karşın hatırlanmamaktadır. Çünkü O, Gökalpçi olmayan bir istikamette kurtuluş savaşı ideallerini gerçekleştirmeye çalışanlardandır. Mustafa Şekip, Türkiye Muallimler Birliği ve Türk Tarih Cemiyeti gibi kurumların başkanlığını yapmıştır. *Türkiye nasıl kurtarılabilir?* şeklinde değil, *Türkiye nasıl kurulabilir?* Sorusuna cevap aramaktadır. Mustafa Şekip, M. Emin, M. Rahmi ve A. Başman

ilk kuşak Cumhuriyet eğitimcileri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu önem onların Gökalpçi pozitivizmi ve Durkheim prensiplerine uygun bir toplum ve eğitim sistemi öngörmemelerinden ileri gelir.

Pozitivist ve ilimcilik cereyanına karşı şiddetle karşı çıkan Tunç, Batılı fikir hareketlerini de göz ardı etmez. Tunç'un Bergson felsefesi yolu ile günün sorunlarına çözüm arayışına girmesi Comte-Durkheim çizgisinde gelişerek 1890'ların sonlarından itibaren Jön Türk siyaseti yolu ile Osmanlı Türk modernliğinin hâkim temalarını şekillendiren dayanışmacı-cemiyetçi ideolojik geleneklere tepki gösteren yeni bir fikir hareketinin de gelişmeye başladığını gösterir (İrem, 2002: 258).

Mihrâb'da vurgulanan ilmî ve felsefî sorun, doğu ve batı dünyasındaki bilgi kaynaklarının ve tasavvurlarının farklılığıdır. Bu yönüyle pozitivist bilim ve bilgiye bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Zira tam da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde pozitivist ve salt deney ve akla dayanan bilginin her şeyin halli ve çözümü için yegâne çare olarak görülüyordu (Karaca, 2008; Korlaelçi, 2004). *Mihrâb*, bu monolitik bilgi yaklaşımına bir alternatif olarak böylesi bir tasnife gitmektedir.

Son olarak dergide M. Emin, 1940'lardan sonra özellikle Hasan Ali ve yakınlarının gayretleriyle revaç bulacak olan Türk Hümanizminin temellerini atacak fikirler ileri sürer. Ona göre, "nerede çıkarsa çıksın, bir vatanperverin kahramanlığı, bir dâhinin azmi, bütün insanlar için bir menba'ı kuvvettir, hangi dinde olursa olsun, vecdi dinî ile ruha verilen salahiyet bütün insanlarca mukaddestir. Çünkü bütün bunlar beşerin kemâl noktalarını tabiat fevkindeki cehdini irâe eder" (M. Emin, 1340e: 291). Bu görüşlerin ilerleyen senelerde, Türkiye'nin eğitim, bilim, felsefe ve düşünce dünyasında bir şekilde etkili olduğu, karşılık bulduğu ve uygulandığı söylenebilir. Bu da *Mihrâb* mecmuasının Türk eğitim ve bilim dünyasına olan katkılarını gösterir.

4. SONUÇ (CONCLUSIONS)

Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında bir grup aydın tarafından çıkarılmış olan *Mihrâb* dergisi, uzun soluklu bir yayın olmamasına karşın, ortaya koyduğu fikirler, öneriler ve yaptığı tartışmalar ile Türk eğitim ve bilim dünyasında önemsenmeyi hak edecek bir konum elde etmiştir. Bu güne kadar özellikle Türk eğitim tarih ve düşüncesine katkıları yönüyle incelenmeyen derginin bu alana oldukça önemli sayılabilecek katkıları vardır. Bu katkılar ve önemin nedenleri şöyle sıralanabilir:

- *Mihrâb* dergisinde Türk Eğitim tarihinin önde gelen isimlerine yer verilmiştir. Eğitim ile ilgili önemli yazılar kaleme alınmıştır. Mehmed Emin [Erişirgil], Hasan Âli[Yücel], Mustafa Şekip[Tunç], Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Yusuf Ziya [Yörükân], Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu], Faruk Kadri, Hüseyin Şem'i eğitimci yazarların başında gelen isimlerdir.
- Yeni kurulan bir devletin okullarında felsefe eğitiminin önemli olduğuna vurgu yapılmış ve sağlam bir eğitim ve toplum oluşturma yolunun felsefe terbiyesi vermekten geçtiği söylenmiş ve önerilmiştir. Bu öneri ve uyarılar kısa bir süre sonra karşılık bulmuştur.
- M. Emin *Medreseler, İlahiyat Fakültesi ve Liseler* ile ilgili yazıları ile, Ahmet Hikmet de '*On Birinci Asrı Hicride Türk Menâbi-i İrfanı*' başlıklı yazı dizisiyle (S. 19-20, 21-22, 24) eğitim tarihine katkılar yapmıştır. Özellikle Ahmet Hikmet'in 16. yüzyıl Türk Eğitim tarihini, tekkeler, medreseler ve Enderun bağlamında geniş bir şekilde anlatması alana yapılan büyük bir katkıdır. Bu yazı -tespit edebildiğimiz kadarıyla- bu güne kadar eğitim tarihi ile ilgili metinlerde kaynak olarak kullanılmamıştır.

- Medreselerin kaldırılma sebepleri, mensupları ve ders öğretme yöntemleri ile Tevhid-i tedrisat sonrası kurulan İlahiyat Fakültesi hakkında dergide önemli bilgiler verilmiş ve tartışmalar yapılmıştır.
- İlahiyat Fakültesi ile birlikte yeni okullarda okutulacak olan din eğitimi derslerinin içeriği ve ders kitapları ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir.
- Din dersleri yanında sosyoloji de hayli önemsenmiş ve öncelikle uzun bir İbn-i Haldun araştırmasına yer verilmiş ve yerli sosyoloji kitaplarının olmadığına dikkat çekilerek bu eksiğin en kısa sürede giderilmesi önerilmiştir.
- Dergide yer alan 'seleflerimizi tanıyalım' başlıklı yazı *Mihrâb'*ın genel yayın ilkelerinden biri durumundadır. Dergi yeni nesillere geçmişi eserler ve isimler bağlamında tanıtmayı hayli önemsemiş ve bu konuda pek çok önemli tarihi şahsiyeti tanıtmıştır.
- Geçmiş tanımanın meslek mensubiyeti ve başarı üzerindeki etkisi vurgulanmış ve geleceğin bir anlamda geçmişe bağlı olduğu üzerinde durulmuştur.
- Kınalızâde Ali Çelebi ve önemli eseri Ahlâk-ı Alâi üzerinde geniş bir şekilde durularak onun eğitim görüşleri, ahlâk anlayışı, aile, okul ve çevrenin eğitimdeki önemi tanıtılmıştır.
- Kınalızâde ile birlikte onun kaynaklarından olan Nâsır-ı Tûsî ve çocuk terbiyesi ile ilgili oldukça uzun bir yazıya yer verilmiştir ki, bu makale, Tûsî ve eğitim görüşleri üzerine literatürde rastlayabildiğimiz tek yazıdır.
- Türk bilim, kültür, kitap ve kütüphane tarihine olan önemli katkılarıyla tanınması gereken Ali Emîrî Efendi üzerinde durulmuş ve okuyuculara tanıtılmıştır.
- Sadece geçmiş dönemlerin eğitimcileri ve eserleri değil, içinde bulunulan zamanın önde gelen eğitimcilerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda Mustafa Şekip tarafından William James'ten tercüme edilen *Terbiye Musahabeleri* adlı esere vurgu yapılmış, James'in pozitivist eğitim anlayışına karşı çıkan görüşleri önemsenmiştir.
- Dergide kadın, aile, çocuk eğitimi, çocuğa muhabbet ve geçmiş dönemlerde kadınların eğitimleri ile ilgili konulara yer verilmiştir. Buna katkı olması bakımından isimleri bilinmemesine karşın edebiyat dünyasına katkıları olan bazı kadınlar tanıtılmıştır.
- Kütüphanelerin eğitim ve bilim dünyasındaki önemine değinilmiş ve medeniyetlerin, kültürlerin gelişmişlik düzeyinin ölçüsünün kütüphane olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda dünya medeniyetleri ve toplumlarındaki kitap ve kütüphane durumlarına değinilmiş, İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinin durumu hakkında bilgi verilerek acilen buralarda ıslahatların yapılması istenmiştir. Ancak 1948'de kurulabilen bir millî kütüphanenin acilen kurulması gerektiği *Mihrâb'*da 1924'te istenmiştir.
- Mevcut okullarda istenilen davranış ve bilgilerle donatılmış insanların 'hayat adamlarının' yetişmediği vurgulanarak, bunun çaresi olarak daha nitelikli bir öğretmen eğitimi öne sürülmüştür.
- Kuşkusuz, *Mihrâb'*ın en önemli özelliklerinden biri, Tanzimat yıllarından beri şiddetle savunulan A. Comte ve E. Durkheim pozitivistizminin öngördüğü bir toplumsal yapı ve eğitim-bilim zihniyetinin karşısına, öncelikle Bergson mistisizmi, Anadolu memleketçiliği ve sonrasında da 'biz bize benzeriz' ilkesinden hareketle yerli ve özgün bir felsefenin oluşturulması iddiasıyla çıkılmasıdır.

- *Mihrâb*'da öne sürülen eğitim görüşleri üç sene sonra yine M. Emin'in başyazarlığında çıkmaya başlayan *Hayat* dergisinde savunulmuş ve burada savunulan, tartışılan görüş ve düşüncelerin pek çoğu Türk eğitim felsefesinin temellerini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

1. "Avrupa Mecmuaları", (1339). *Mihrâb*, S.2.
2. "İlahiyat Fakültesi Hakkında", (1924), Yenigün.
3. "İslâm Filozofları-1", (1339). *Mihrâb*, S.1.
4. Fuad, (1340). "Kütüphanelerde İslahat Münasebetiyle", *Mihrâb*, S. 13-14.
5. Abdullah Cevdet, (1330). "Qua Vadis İran: İran Nereye Gidiyorsun?", *İçtihad*, No:106.
6. Abdullah Cevdet, (1931). "Bize lazım Olan Felsefe, 1", *İçtihad*, No: 327.
7. Abdülhak Hadi., (1339a). "Şarklılara ve Garblılara", *Mihrâb*, S.2.
8. Abdülhak Hadi., (1339b). "Şarklılık ve Garplılık", *Mihrâb*, S.1.
9. Abdülhak Hadi., (1340). "Şark ve Garb", *Mihrâb*, S.6.
10. Ahmed Halil., (1340a). "İki Meçhul Şaire", *Mihrâb*, S.21-22.
11. Ahmed Halil., (1340b). "İki Meçhul Şaire", *Mihrâb*, S.19-20.
12. Akbaş, Ömer Faruk, (2001). Batılılaşma ve din 'Mihrâb dergisi örneği' 1923-1924, Selçuk Üniv. SBE. Yayımlanmamış YLT.
13. Akkutay, Ü., (1984). Enderun Mektebi, Ankara.
14. Akyüz, Y., (1999). "Cumhuriyetten günümüze Öğretmenlik mesleğine ve toplumdaki imajına bir bakış ve tarihten çıkarılmayan dersler", *Eğitimde Yansımalar*, 21. Yüzyılın Eğişinde Türk Eğitim Sistemi, Ankara: Tekişik Yay.
15. Akyüz, Yahya, (2010). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 200, M.S. 2010)*, Ankara: PegemA Yay.
16. Alkan, M.Ö., (2005). "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Der.: Kemal H. Karpat, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay.
17. Aynî, M.A., (1340a). "İçtimaiyat Dersleri", *Mihrâb*, S.21-22.
18. Aynî, M.A., (1340b). "Vuzuhsuzluklar, İlahiyat Fakültesi Hakkında", *Mihrâb*, S.11.
19. Aytaç, K., (2009). *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara: Doğu Batı Yay.
20. Bakırcıoğlu, Z., (1981). "Hayat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yay., C.4.
21. Balcızaâde Tahir Harimî, (1340a). "Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler-1", *Mihrâb*, S. 12.
22. Balcızaâde Tahir Harimî, (1340b). "Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler-2", *Mihrâb*, S. 13-14.
23. Câmî, (1340). "Seyyid Battal Gazi", *Mihrâb*, S.6.
24. Cemil Rafet, (1340). "Yunus Emre, Âşık Yunus", *Mihrâb*, S.13-14.
25. Çınar, M., (2003). "Dergâh Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Muhafazakârlık*, C.5, İstanbul: İletişim Yay.,
26. Doğan, N., (1994). *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)*, İstanbul: Bağlam Yay.
27. Doktor Kadri Raşid, (1339). "İslâm'da Nüfus ve Çocuk", *Mihrâb*, S.1.
28. Durukan H., (1991). (Haz.), *Türkiye Nasıl Laikleştirildi?*, İstanbul: Çıdam Yay.
29. Er, H., (1990). "İstanbul Darülfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları", *Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi*, İstanbul.
30. Erbay, E., (2005). "Mihrab", TDV, İA, C.30.
31. Ercan, A., (1990). *Mihrâb Mecmuası'nın Türk Basın Tarihindeki Yeri ve Önemi*, İ.Ü. SBE, . Yayımlanmamış YLT.
32. Ergin, O., (1977). *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Mat., C.1-2.
33. Ergün M., (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ocak Yay.

34. Ergün, M., (1996). II. Meşrutiyet Devri Eğitim Hareketleri, Ankara: Ocak Yay.
35. Erişirgil, M.E., (1957. Neden Filozof Yok, Ankara.
36. Faruk Kadri, (1340). "Medreseler", Mihrâb, S.6.
37. Ferid [Kam], (1332). "Kınalızâde Ali Çelebi", Darü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, Yıl 1, S.4.
38. Gencer, B, (2008). İslam'da Modernleşme, (1839-1939), Ankara: Lotus Yay.
39. Hasan Âli, (1340). "İlim Düşmanları", Mihrâb, S.10.
40. Hilav, S, (1992). "Düşünce Tarihi 1908-1980", Çağdaş Türkiye, (1908-1980), İst.: Cem Yay.
41. Hüseyin Şem'i, (1340a). "İlm-i manevî- İlm-i Uhrevî", Mihrâb, S.4.
42. Hüseyin Şem'i, (1340b). "Nuragublu Mehmed Efendi", Mihrâb, S.8.
43. Hüseyin Şem'i, (1340c). "Seleflerimizi Tanıyalım", Mihrâb, S.6.
44. Işık, Yasemin, (2007). Hayat Mecmuası'nın Eğitim Açısından İncelenmesi (1926-1930), Ankara Üniv., EBE, EPÖ/ESTT, Yayınlanmamış YLT.
45. İrem, N., (2002). "Mustafa Şekip Tunç", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, C.3, İstanbul: İletişim Yay.
46. James, W., (1342). Terbiye Musahabeleri, (Çev.: Mustafa Şakib [Tunç]). İstanbul: Matbaa-i Âmire, Maarif Vekâleti Neşriyatı.
47. Janet, P., Gabriel Séallies, (1978). Metâib ve Mezâhib, Metafizik ve İlâhiyat, Tercüme: Elmalılı Muhammed Hamdi, İstanbul: Eser Neşriyat.
48. Kadri Raşit, (1339). "Çocuğa Muhabbet ve Aile Yuvasında Refah Meselesi", Mihrâb, S.2.
49. Kafadar, O., (2002). Türkiye'deki Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi, İstanbul: İz. Yay.
50. Kara, M., (2002). Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, (1839-2000), İst.: Dergâh Yay.
51. Karaca, N., (2008). Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi, Ankara: Anı Yay.
52. Kılıç, R., (1993). "İki Eser-i Felsefî Münasebetiyle", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara: TDV Yay.
53. Kınalızâde Ali Çelebi, (2007). Ahlâk-ı Alâi, (Yayıma Haz.: Mustafa Koç), İstanbul:Klasik Yay.
54. Koçak, O., (2002). "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Kemalizm, İstanbul: İletişim Yay.
55. Korlaelçi, M., (2004). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara: Hece Yay.
56. Emin M., (1339a). "Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi", Mihrâb, S.3.
57. Emin M., (1339b). "Hazımsızlık Devri", Mihrâb, S.1.
58. Emin M., (1339c). "Terakki Etrafında Birleşemez miyiz?", Mihrâb, S.2.
59. Emin M., (1340a). "Hakikaten Felsefe Züğürdüydük", Mihrâb, S.15-16.
60. Emin M., (1340b). "Medrese", Mihrâb, S.5.
61. Emin M., (1340c). "Medreselerde Eksik Olan Usul-i Tedris midir?", Mihrâb, S.6.
62. Emin M., (1340d). "Mütefekkirler Arasında Perişanlık", Mihrâb, S.24.
63. Emin M., (1340e). "Sürûr", Mihrâb, S.10.
64. Emin M., (1340f). "Tedrisâtın Tevhidi ve İlâhiyat Fakültesi", Mihrâb, S.9.
65. Emin M., (1341). "Mekteplerimize Dair", Mihrâb, S.28.
66. Emin M., (1923). "İki Eser-i Felsefî Münasebetiyle", Darü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: Sene: 3, S.2-3.

67. M. Satı, (1327). Fenn-i Terbiye, C.1,2, İstanbul: Kütüphane-i Askeri.
68. Mardin, Şerif, (2001). Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908), İstanbul: İletişim Yay.
69. Mehmet İzzet, (18911930 ve Ulusalcı Sosyal Felsefesi, (2002). Haz: Mahmut Coşkun Değirmencioğlu, Ankara: Kültür Bak. Yay.
70. Mehmet İzzet, (1928). "Felsefeye Merak Neden?", Hayat Mecmuası, C.3, S.34.
71. Mücellitoğlu, A.Ç., (1954). Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Ankara: Örnek Matbaası,1954.
72. Müftüoğlu Ahmed Hikmet, (1340a). "On Birinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfanı - Tekkeler", Mihrâb, S. 19-20..
73. Müftüoğlu Ahmed Hikmet, (1340b). "On Birinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfanı- Medreseler", Mihrâb, S.21-22.
74. Müftüoğlu Ahmed Hikmet, (1340c). "On Birinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfanı- Enderun", Mihrâb, S.24.
75. Necdet Rüştü, (1340). "İstanbul'da Yetişen İlk Filozoflarımızdan Kınalızâde Ali Efendi'nin Terbiye Hakkındaki Efkâr ve Telakkiyatına Dair Bir Nazar 1", Mihrâb, S.4.
76. Oktay, A.S., (2005). Kınalızâde Ali Efendi ve Ahâk-ı Alâi, İstanbul: İz Yay.
77. Oral, M., (2006). C.H.P.'nin Ülküsü, C.H.P.'nin Kültür Siyaseti Açısından Halkevleri Merkez Yayını Ülkü Dergisi, Antalya: YARMHC Yay.
78. Ortaylı, İ., (2007). Avrupa ve Biz, Ankara: Turhan Yay.
79. Öztürk, C., (1996). Atatürk Dönemi Öğretmen Yetiştirme Politikası, Ankara: TTK Yay.
80. Öztürk, C., (2005). Türkiye'de Düünden Bu Güne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, İstanbul. MEB Yay.
81. Rousseau, J.J., (1964). Emile Yahut Terbiye'ye Dair, (Çev.: Hilmi Ziya Ülken vd.) İstanbul: Türkiye Yay.
82. S.K., (1340a). "İlahiyat Fakültesi, Yeni Neşriyat, Azerbaycan İstiklâli" Mihrâb, S.10.
83. S.K., (1340b). "İlahiyat Fakültesi, Yeni Neşriyat, Azerbaycan İstiklâli" Mihrâb, S. 13-14.
84. Sarıkaya, Y., (2001). Medreseler ve Modernleşme, İstanbul: iz Yay.
85. Sayılı, A., (1956). "Nâsıruddîn-i Tûsî ve Merâğa Rasathanesi", AÜDTCFD, C. 14, No:3.
86. Şeref Kazım, (1340). "Yeni Neşriyat ve Anadolu Mecmuası", Mihrâb, S.11.
87. Tahir Harimî, (1340). "Tarih-i Medeniyette Kadınlar", Mihrâb, S.15-16.
88. Teveteoğlu, F., (1986). Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ankara: Kültür Bak. Yay.
89. Tolstoy, Leon, (2008). "Eğitim Üzerine", Alternatif Eğitim, (Ed.: Matt Hern, Çev.:E. Çağdaş Babaoğlu), İstanbul: Kaldekon Yay.
90. Toprak, Z., (1984). "Fikir Dergiciliğimizin Yüzyılı", Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler, (1849-1984), İstanbul: Gelişim Yay.
91. Tozlu, N., (1989). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, Ankara: MEB Yay.
92. Uçman, A., (1998). "Hayat", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul.
93. Ülken, H.Z., (2001).Türkiye'de çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yay.
94. Yusuf Ziya, (1340a). "Ali Emiri", Mihrâb, S.6.
95. Yusuf Ziya, (1340b). "Din Tedrisâtı, Muallimlerle Musahabe", Mihrâb, S.23.

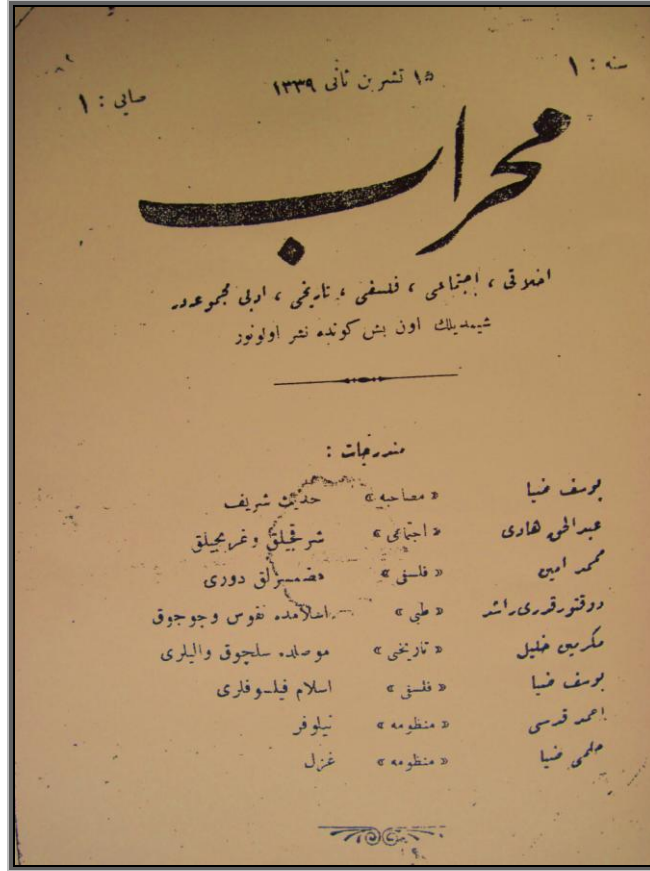
96. Yusuf Ziya, (1340c). "Nasır-ı Tusi'nin Terbiye Hakkındaki Fikirleri, Çocuk Terbiyesi", Mihrâb, S.5.
97. Yusuf Ziya, (1340d). "Terbiye Muhasebeleri", Mihrâb, S. 13-14.
98. Ziyaeddin Fahri, (1340a). "İbn-i Haldun'da İçtimaiyat-1", Mihrâb, S.17-18.
99. Ziyaeddin Fahri, (1340b). "İbn-i Haldun'da İçtimaiyat-2", Mihrâb, S.19-20.
100. Ziyaeddin Fahri, (1340c). "İbn-i Haldun'da İçtimaiyat-3", Mihrâb, S.21-22.

EKLER (ATTACHMENTS)

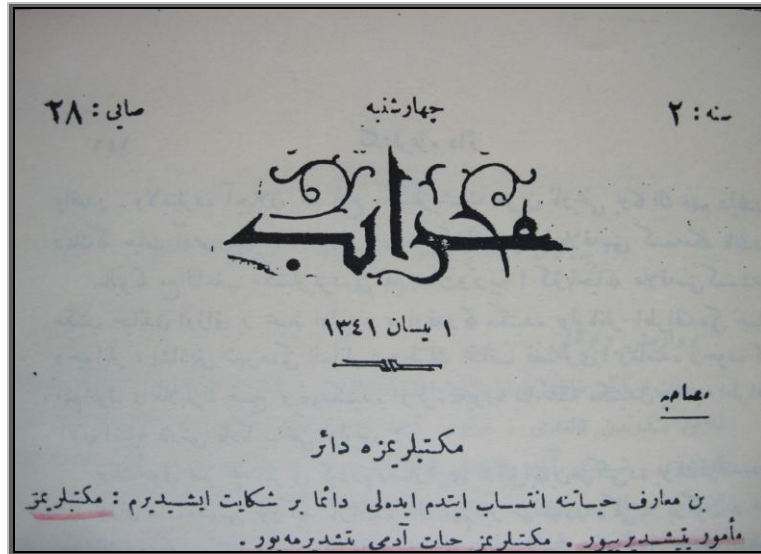
EK 1: MİHRÂB DERGİSİNİN 1. SAYISININ İÇ KAPAĞI

(APPENDIX 1: INNER COVER OF FIRST ISSUE OF THE MIHRAB

JOURNAL)

EK 2: MİHRÂB DERGİSİNİN SON (28) SAYISININ İLK SAYFASI. M. EMİN'İN
'MEKTEBLERİMİZE DAİR' BAŞLIKLIL YAZISI (APPENDIX: 2 LATEST ISSUE OF THE MIHRAB
JOURNAL, M. EMİN'S ARTICLE WHICH TITLE OF 'OUR SCHOOL ON')

EK 3: MİHRÂB DERGİSİ YAZARLARI VE YAZI BAŞLIKLARI
(OAUTHORS AND TYPE HED OF THE MIHRAB JOURNAL)

Sayı Sene	Yazar adı	Yazı başlığı
1 1339	Yusuf Ziya[Yörükan] Abdülhak Hadi Mehmed Emin[Erişirgil] Doktor Kadri Raşid Mükremin Halil[Yinanç] Yusuf Ziya[Yörükan]	Hadis-i Şerif Şarkçılık ve Garpçılık Hazımsızlık Devri İslâm'da Nüfus ve Çocuk Musul'da Selçuk Valileri İslâm Filozofları
2 1339	Mehmed Emin Abdülhak Hadi Yusuf Ziya Doktor Kadri Raşid Müderris Cevdet Yusuf Ziya	Terakki Etrafında Birleşemez miyiz? Şarkçılara ve Garpçılara Ebu Süfyan ile Heraklisun Mülakatı Çocuğa muhabbet ve Aile Yuvasında Refah Tavzih-i Müteşabihat Şehabettin Maktul-i Sühreverdi
3 1339	Mehmed Emin Şerafeddin Yusuf Ziya Hilmi Ziya[Ülken] Şerafeddin[Yaltkaya] Rıf'at Mehmed Şeref	Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi İbn-i Teymiye Şehabeddin Suhreverdi Yıldızlara Kadar Mesel ü A'lâ Kırgız ve Kazaklar Bursa Şehri
4 1340	Hüseyin Şem'i Yusuf Ziya Şerafeddin Hüseyin Şem'i Hilmi Ziya Yusuf Ziya	Yaşamak İçin Kınalızade Ali'nin Terbiye Telakkisi Mesel ü A'lâ İlm-i Manevi ve ilm-i Uhrevi Kırgızlar Şehabeddin Suhreverdi
5 1340	Mehmed Emin Yusuf Ziya Şerafeddin Yusuf Ziya Jan Baron Reşid	Medrese Nasır-ı Tusi'nin Terbiye Hakkındaki Fikirleri Mesel ü A'lâ Şeyh Şehabeddin Suhreverdi Dönmeler Hay Bin Yekzan
6 1340	Mehmed Emin Abdülhak Hadi Mehmed Şerafeddin Hüseyin Şem'i Faruk Sıtkı Yusuf Ziya [Mihrâb]	Medreselerde eksik olan usul-i tedris midir? Şark ve Garp Mesel ü A'lâ, son Seleflerimizi Tanıyalım Medrese Ali Emiri Piyer Loti
7 1340	Mustafa Şekib [Tunç] Cami Halil Halid Nüznet Yusuf Ziya Reşid	İslâm: Edvâr-ı Münite Seyyid Battal Gazi ve Digenis ve Agritas Testanları Abdülhak Hamid'in Gayr-i Münteşir Mektupları İsveç Şeyh Sühreverdi Hayy bin Yekzan
8 1340	Mustafa Şekib Halil Halid Hilmi Ziya Yusuf Ziya Nüzhet Hüseyin Şem'i	İslâm: Edvâr-ı Münite Garb Hilâfetinde İdare Abdülhak Hamid'n Gayr-i Münteşir Mektupları Orta Asya'da Türkmenler Şeyh Sühreverdi İsveç Nuragublu Mehmed Emin Efendi
9 1340	M. Emin Câmi Hilmi Ziya Abdürreşid [İbrahim] Türkistanlı Rıfat Babanzade Reşid	Tevhid-i Tedrisât meselesi ve İlahiyat Fakültesi Kabil: İçtimai Hikâye Orta Asya'da Türkistan Ufak Bir Nazar Semerkand Şehri Hayy bin Yekzan
10	Mehmed Emin Mehmed Cemil	Sürûr Gazimirinski'nin Fransızca Kur'an

1340	Reşid Hasan Âli[Yücel] Hilmi Ziya Reşid Balcızâde Tahir Harimî	Tercümesindeki Kırk Kadar Yanlışın Tashihi Tercüme Hakkında İzahat İlim Düşmanları Orta Asya'da Türkmen, "Türkmenlerin Dini" Hayy bin Yekzan Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler
11 1340	Mustafa Şekip Câmi Halil Halid Abdürreşid İbrahim Mehmed Ali Aynî Hilmi Ziya Yusuf Ziya Reşid	İslâm, "Edvâr-ı Münite": Evliyalar ve Tarikatlar Asi, "İçtimai hikâye" Abdülhak Hamid Bey'in Gayr-i Münteşir Mektupları Ufak bir nazara 'ef'aliyet' Vuzuhsuzluk: İlahiyat Fakültesi münasebetiyle Orta Asya'da Türkmen: Türkmenlerin dini Şeyh Suhreverdi Hayatının Sonlarında Hayy bin Yekzan
12 1340	Mustafa Şekip Tahir Harimî Hilmi Ziya Yusuf Ziya Reşid	İslâm: Şiilik mezhebi ve dinî fırkaları Tarih-i Medeniyet'te kütüphaneler Orta Asya'da Türkmenler: Türkmen'in Dini Şeyh Suhreverdi'nin Şahsiyeti ve Seciyesi Hayy bin Yekzan, "İbn-i Tufeyl'in felsefî romanı"
13- 14 1340	Yusuf Ziya Cemal Evranos Cemil Rıfat Reşid Türkistanlı Rıfat Cami Hilmi Ziya A. Fuad Balcızâde Tahir Harimi Yusuf Ziya S. K.	Terbiye Muhasebeleri Bahar ve Şifa Yunus Emre, Aşık Yunus Tasavvufun İstinad Ettiği İki Esas Hakkında İzahat Bugünkü Türkmenler ve Türkmen Yurdu Amunukal İdinen (Afrika Seyahati) Anadolu Tarihinde Dinî Ruhiyat Müşahedeleri Kütüphanelerde İslahat Münasebetiyle Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler Şeyh Surûri İlahiyat Fakültesi, Yeni Neşriyat, Azerbaycan İstiklali
15- 16 1340	Mehmed Emin Mehmed Emin Kadriye Hüseyin Cemal Evronos Hilmi Ziya Yusuf Ziya A. H. Cami Hilmi Ziya Balcızade Tahir Harimi Reşid	Hakikaten Felsefe Züğürdüydük Kaygusuz Sultan'da bir Nevruz Sabahı İslam, Edebiyat ve Edebî İnkişaf Sabah Ezanını Dinlerken Orta Asya'da Türkmenler: Türkmen'in Dini Şeyh Suhreverdi'nin Hadise-i Katli Faiz Esaretinin Lağvı Amunukal İdinen (Afrika Seyahati) Anadolu Tarihinde Dinî Ruhiyat Müşahedeleri Tarih-i Medeniyette Kadınlar Hayy bin Yekzan
17- 18 1340	Yusuf Ziya Mustafa Şekip O.Oyales (K. Hüseyin) Cemal Evronos Hilmi Ziya Ziyaeddin Fahri Yusuf Ziya Yusuf Ziya Urfalı Mahmud Balcızâde Tahir Harimi Reşid	Hindistan'da İstiklal Mücadeleleri İslam: Felsefe ve Ulûm Müluki Tayfler Mihrak-ı Aşkî Sücudâ Geldim Selçukluların İnkırazı Zamanında Konya İbn-i Haldun'da İçtimaiyat Şeyh Suhreverdi Şeyh Suhreverdi'nin Felsefesi Seciye ve Zekâ Türk Mutasavvıfları Hayy Bin Yekzan
19- 20 1340	Ahmet Hikmet[Müftüoğlu] Ombres Royales Ali Sa'id Ziyaeddin Fahri Ahmed Halil Yusuf Ziya Yusuf Ziya	On Birinci Asırda Türk Menâbi-i İrfanı Müluki Tayfler Dinî Edebiyat İbn-i Haldun'da İçtimaiyat İki Meçhul Şaire Şeyh Suhreverdi'nin Felsefesi Suhreverdi'nin İlahiyat Mesâili

	Reşid	Hayy bin Yekzan
21-22 1340	Mehmed Ali Aynî Mustafa Şekib M. Ahmed Hikmet Kadriye Hüseyin Ali Sa'id Câmî Ahmed Halil Şerafeddin M. Şeref Ziyaeddin Fahri Reşid	İçtimaiyât Dersleri İslam: Sanat On Birinci Asırda Türk Menabi-i İrfanı Müluki Tayfler Dinî Edebiyat Asya'nın Ruhu İki Meçhul Şaire Simavna kadısioğlu Şeyh Bedreddin Anadoluda Sıcak Soğuk Su Pınarları İbn-i Haldun'da İçtimaiyat Hayy bin Yekzan
23 1340	Yusuf Ziya Kadriye Hüseyin Cemal Evronos Ziyaeddin Fahri M. Şeref Tahir Harimi	Din Tedrisatı Mısır Masalı Secde-i Aşkerde İbn-i Haldun'da İçtimaiyat Anadolu'da Madeni Sular Tarih-i Hikmet'te Sufiyyun
24 1340	Mehmed Emin M. Oğlu Ahmed Hikmet Kadriye Hüseyin M. Şeref Tahir Harimî Şerafeddin İzmirli İsmail Hakkı	Mütefekkirler Arasında Perişanlık On Birinci Asırda Türk Menabi-i İrfanı: Enderun Mısır Masalı Anadolu'da Madeni Sular Tarih-i Hikmet'te Sufiyyun Simavna Kadısioğlu Şeyh Bedreddin Mutasavvıfa Sözleri mi, tasavvufun zaferleri mi?
25 1340	Yusuf Ziya Kadriye Hüseyin Nureddin M. Şeref Hamza Emile Sövestr (Müt.: A. Hadi)	İslâm Tarihi İran Masalı Çölde Bir secde Anadolu'da Berkâniyet (Volkan) Şehy Şamil Çatı Altında bir filozof
26 1341	Yusuf Ziya Kadriye Hüseyin A. B. Urfa Mebusu Şeyh Safvet M. Şeref Cemal Evranos Emile Sövestr (Müt.: A.Hadi)	İslam Tarihi İran Masalı Anadolu Coğrafyasına Sathi bir Bakış Tasavvuf Daima Muzafferdir Yeryüzünde ve Anadolu'da Buğday Mıntıkaları Çölde Bir Secde Çatı Altında Bir filozof
27 1341	Yusuf Ziya Kadriye Hüseyin M. Şeref İzmirli İsmail Hakkı Tahir Harimi Emile Sövestr (Müt.: A. Hadi)	İslam Tarihi İntikad İran Masalı Kurbân-ı Aşk Hakiki Tasavvuf Mansur, Mutasavvıfa Tasavvufu Makhurdur Tarih-i Hikmet'te Mezheb-i Aşk Çatı Altında Bir Filozof
28 1341	Mehmed Emin Kadriye Hüseyin Rıfai Dr. Ziya Kenan Yusuf Ziya Tahir Harimî M. Şeref Yusuf Ziya Ömer Fuad Emile Sövestr (Müt.: A. Hadi)	Mekteblerimize Dair Çin Masalı Çoban Kızı İnsan ve Su, Vahdet'e Bir Misal Meâni-i Kur'an, Kur'an Tercümesi Hakkında Münakaşa Tarih-i Hikmet'te Mezheb-i Aşk Anadolu Kitablığı Şeyh Bedreddin Finlandiya'ya Bir Nazar Çatı Altında Bir Filozof

EK 4: MİHRÂB DERGİSİNİN EĞİTİMLE İLGİLİ YAZILARI
(MIHRAB JOURNAL ARTICLES ABOUT THE EDUCATION)

Sayı: 1

Abdülhak Hamid: Şarkçılık ve Garpçılık
Mehmed Emin: Hazımsızlık Devri
Doktor Kadri Raşid: İslâm'da Nüfus ve Çocuk

Sayı: 2

Mehmed Emin: Terakki Etrafında
Birleşemez miyiz?
Abdülhak Hamid: Şarkçılara ve Garpçılara
Doktor Kadri Raşid: Çocuğa Muhabbet ve Aile Yuvasında Refah

Sayı: 3

Mehmed Emin: Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi
Şerafeddin: İbn-i Teymiye

Sayı: 4

Hüseyin Şem'i: Yaşamak İçin
Yusuf Ziya: Kınalızade Ali'nin Terbiye Telakkisi
Hüseyin Şem'i: İlm-i Manevî ve İlm-i Uhrevî

Sayı: 5

Mehmed Emin: Medrese
Yusuf Ziya: Nasır-ı Tusi'nin Terbiye Hakkındaki Fikirleri

Sayı: 6

Mehmed Emin: Medreselerde Eksik Olan Usul-i Tedristir
Abdülhak Hamid: Şark ve Garp
Hüseyin Şem'i: Seleflerimizi Tanıyalım
Faruk Sıtkı: Medrese
Yusuf Ziya: Ali Emiri

Sayı: 8

Mustafa Şekip: İslam, Garb Hilafetinde İdare
Hüseyin Şem'i: Nuragublu Mehmed Emin Efendi

Sayı: 9

M. Emin: Tevhid-i Tedrisât meselesi ve İlahiyat Fakültesi

Sayı: 10

Mehmed Emin: Sürür
Hasan Âli: İlim Düşmanları
Balcızade Tahir Harimi: Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler

Sayı: 11

Mehmed Ali Aynî: Vuzuhsuzluk: İlahiyat Fakültesi münasebetiyle

Sayı: 12

Tahir Harimî: Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler

Sayı: 13-14

Yusuf Ziya: Terbiye Muhasebeleri
Cemil Rifat: Yunus Emre, Âşık Yunus
A. Fuad: Kütüphanelerde İslahat Münasebetiyle
Tahir Harimî: Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler
S. K.: İlahiyat Fakültesi, Yeni Neşriyat, Azerbaycan İstiklali

Sayı: 15-16

Mehmed Emin: Hakikaten Felsefe Züğürdüydü
Balcızade Tahir Harimi: Tarih-i Medeniyette Kadınlar

Sayı: 17-18

Mustafa Şekip: İslam: Felsefe ve Ulûm
Ziyaeddin Fahri: İbn-i Haldun'da İçtimaiyat
Urfalı Mahmud: Seciye ve Zekâ

Sayı: 19-20

Ahmet Hikmet: Onbirinci Asırda Türk Menâbi-i İrfanı
Ziyaeddin Fahri: İbn-i Haldun'da İçtimaiyat

Sayı: 21-22

Mehmed Ali Aynî: İçtimaiyat Dersleri
M. Ahmed Hikmet: On Birinci Asırda Türk Menabi-i İrfanı
Ziyaeddin Fahri: İbn-i Haldun'da İçtimaiyat

Sayı: 23

Yusuf Ziya: Din Tedrisatı
Ziyaeddin Fahri: İbn-i Haldun'da İçtimaiyat

Sayı: 24

Mehmed Emin: Mütefekkirlere Arasında Perişanlık
M. Oğlu Ahmed Hikmet: On Birinci Asırda Türk Menabi-i İrfanı: Enderun

Sayı: 28

Mehmed Emin: Mekteblerimize Dair